

บทที่ 2

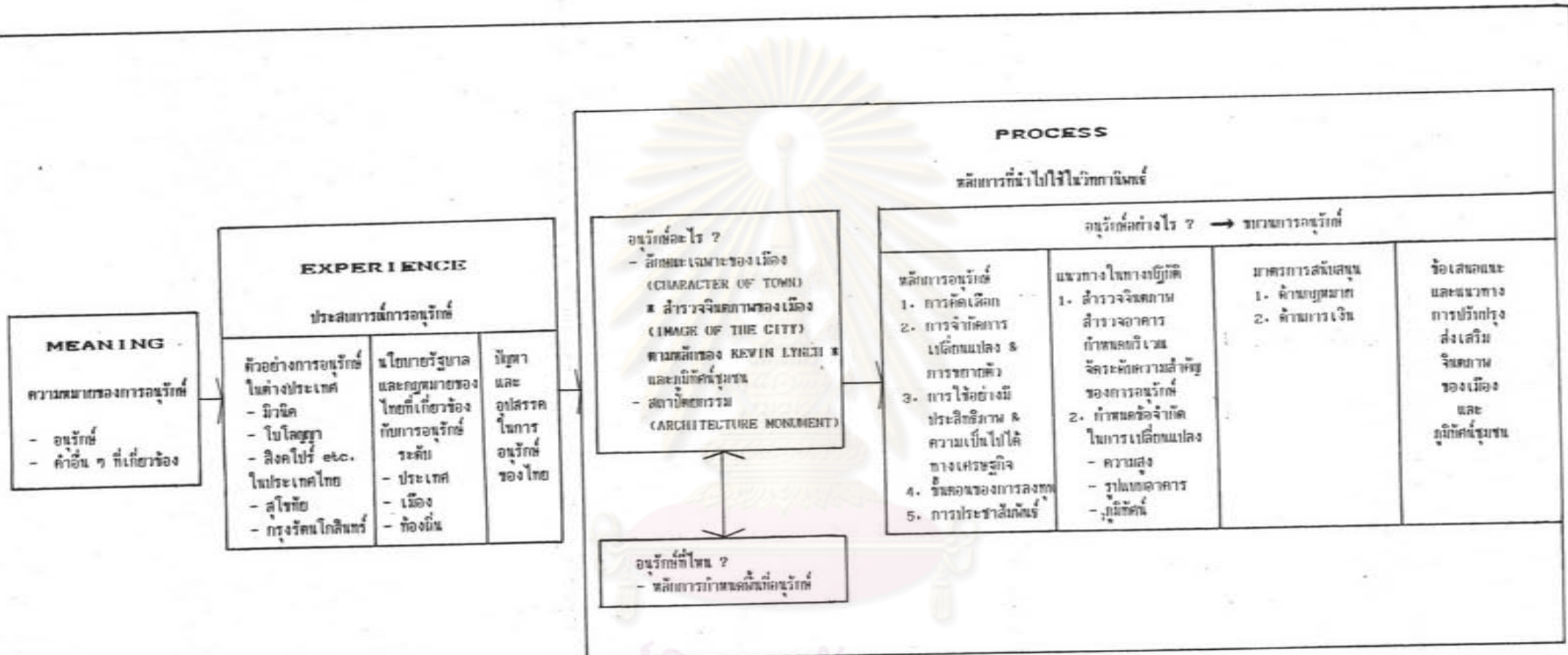
ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

การศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดด้านการอนุรักษ์ในบทนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการสรรหา ขบวนการอนุรักษ์ที่เหมาะสมจะนำมาใช้ในวิทยานิพนธ์ ด้วยวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการอนุรักษ์เมืองที่มีค่าแห่งนี้ให้คงไว้ ในการศึกษาได้ตีความคำว่า "อนุรักษ์" ในเบื้องต้น เมื่อสามารถนิยามความหมายการอนุรักษ์ได้ชัดเจนแล้ว จึงศึกษาต่อไปถึงตัวอย่างการอนุรักษ์เมืองต่างๆ ทั้งในประเทศยุโรป อเมริกา และประเทศใกล้เคียงของไทยที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินการอนุรักษ์มาแล้ว รวมตลอดถึงตัวอย่างการอนุรักษ์ของไทยเองที่ได้ลงมือปฏิบัติไปแล้ว นอกจากนี้ยังได้ศึกษาถึงนโยบายระดับชาติลงไปจนถึงนโยบายระดับท้องถิ่น และกฎหมาย ข้อบังคับต่างๆ ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ ทั้งในทางบวกและทางลบ ในบทนี้จะแยกศึกษาเป็น 5 ประเด็น คือ (แผนภูมิ 2.1)

- 2.1 ความหมายของการอนุรักษ์
- 2.2 การอนุรักษ์ในต่างประเทศ และการอนุรักษ์ในประเทศไทย
- 2.3 นโยบายและกฎหมายที่มีผลเกี่ยวข้องต่อการอนุรักษ์
- 2.4 ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ของไทย
- 2.5 ขบวนการอนุรักษ์

2.1. ความหมายของการอนุรักษ์

การที่ประชาชนทั้งหลายตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์นั้นเป็นเรื่องที่ยอมรับกันมาช้านานแล้ว พวกเขาไม่เพียงแต่ตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนสร้างสรรค์ไว้ให้เท่านั้น แต่ได้มีการเก็บรวบรวม พยายามทุกวิถีทางเพื่อให้สิ่งของที่เขาหวงแหนเหล่านั้นคงอยู่ด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน และพัฒนาวิธีการเหล่านั้นขึ้นเรื่อย ๆ อาจกล่าวได้ว่าชาวยุโรปเป็นพวกแรกที่มีความตื่นตัวทางด้านการอนุรักษ์ เพราะประเทศแถบนี้มีความเจริญทางด้านวิชาการและศิลปวัฒนธรรมควบคู่กันมาเป็นเวลาช้านาน ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของโบราณสถานและโบราณวัตถุ ทั้งที่ยังมีลักษณะเป็นกลุ่มในเมือง และส่วนที่เป็นซากปรักหักพัง มีลักษณะการปกครองทางการเมืองซึ่งทำให้เกิดลักษณะเฉพาะต่าง ๆ ทางศิลปสถาปัตยกรรมไปจนกระทั่งผังเมือง มีวัสดุก่อสร้างที่คงทนถาวร มีอายุยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน เหล่านี้ล้วนมีส่วนในการปลูกฝังความรักในการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 2.1 ขั้นตอนการสรรหาแนวทางการอนุรักษ์เพื่อนำมาใช้ในวิทยานิพนธ์

อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไว้อย่างแนบแน่น

ในระยะต้นของการตื่นตัวนี้ ส่วนใหญ่จะสนใจในลักษณะของการซ่อมแซมบำรุงอาคาร ส่วนของอาคารหรือศิลปวัตถุต่าง ๆ (Museum Piece Monument) เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ (สาทิส ชูแสง 2527 : 65) แต่เมื่อเทคนิควิทยาการได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา นักพัฒนาเมืองได้เร่งรัดจัดการก่อสร้างอาคารแบบใหม่ๆ และใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างหลากหลาย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมภายในเมืองอย่างรวดเร็ว มรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างมากมาย (ปราณอม ต้นสุขานันท์ 2530 : 9) แต่ในขณะเดียวกันก็ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางเทคนิคและแนวความคิด ในการอนุรักษ์ที่เริ่มซับซ้อนและประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นทุกทีเช่นกัน ความสนใจในด้านอนุรักษ์ได้แผ่กว้างออกเรื่อย ๆ จนในที่สุดได้เกิดเป็นความคิดของการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมือง โดยเน้นการสงวน รักษา ปรับปรุง ให้คงสภาพเดิม และตัดแปลงให้สภาพของศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองหรือพื้นที่หนึ่งๆ มีชีวิตชีวาอยู่ได้โดยไม่ขัดต่อสภาพเศรษฐกิจ และสังคมปัจจุบัน (สาทิส ชูแสง 2527 : 66)

ในการให้คำนิยามของการอนุรักษ์ (Conservation) ในปัจจุบัน ได้มีผู้พยายามให้ คำจำกัดความและเหตุผลเสริมอย่างน่าฟังหลายทัศนะ เช่น

- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความรู้ในคุณค่าของความงามแห่งงานศิลปะ สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ และสภาวะแวดล้อมในชุมชนนั้น
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในเอกลักษณ์ของตนและชุมชน การดำรงเอกลักษณ์นั้นไว้จะเป็นเครื่องชี้ซึ่งความเป็นมา วิวัฒนาการ และการพัฒนาของ เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ และสังคม
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความผูกพันในสิ่งต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษของตนได้สร้างสรรค์ขึ้นมา และใครจะรักษาไว้เป็นมรดกที่จะสืบทอด ๆ ไปสำหรับชนรุ่นหลัง
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์ ศิลปะ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ รวมทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเหตุการณ์และบุคคลที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความรู้ซึ่งในคุณค่าของสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แห่งอดีต เหตุ

การที่สำคัญ ความสำเร็จและชัยชนะ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอดีตและมีผลมาถึงปัจจุบัน หรือต่อไปในอนาคต

- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจที่จะสงวนรักษาหลักฐาน พยานทางวิชาการทางประวัติศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไปในอนาคต
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเสียหาย ไม่อยากสูญเสียสิ่งดีงาม สิ่งสำคัญ และสิ่งต่าง ๆ ที่ตกทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน หากอยากที่จะคงสภาพรักษาไว้เป็นมรดกสมบัติของตนเอง ของชุมชนและของชาติต่อไป
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจ ที่อาศัยบทเรียนแห่งอดีตมาเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบัน เพื่อการดำเนินงานที่เหมาะสมในอนาคต
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในการบำรุงรักษาสิ่งที่มีคุณค่า มีความสำคัญ ไม่ให้สูญสลาย สูญหายไปตามอายุขัยของสิ่งนั้น ' หรือถูกทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความรู้ในการดำเนินงาน หรือการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ในสิ่งที่มีคุณค่าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและตกทอดมาถึงชนรุ่นปัจจุบัน
- การอนุรักษ์เป็นเรื่องของการเลือกแนววิธีที่เหมาะสมในการดำเนินงานเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยการคงสภาพ หรือเปลี่ยนแปลงตามสภาพที่เป็นอยู่ หรือความจำเป็นในสภาวะการณ์ปัจจุบัน (บัณฑิต จุลาสัย 2528 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากวิวัฒนาการทางความคิดดังกล่าว พอสรุปนิยามของ การอนุรักษ์ ในแง่ของการอนุรักษ์ชุมชน หรือเมือง รวมทั้งสภาพแวดล้อม ได้ดังนี้ คือ

การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การสงวนรักษา ป้องกันดูแล เพิ่มคุณค่า และปรับปรุงอาคาร กลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียง ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สังคม และเทคโนโลยี ทั้งที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยร่วมกับเราในชีวิตประจำวันและโบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือส่วนของเมืองที่ไม่ได้มีการใช้สอยอีกแล้วก็ได้ ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะของเมือง (Character of Town) ตลอดจนสภาพแวดล้อม (Environment) ที่ดี ซึ่งการอนุรักษ์นี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในสภาพเดิม หรือเก็บไว้เป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ของอดีตเท่านั้น หากต้องการให้มรดกวัฒนธรรมทุกชิ้นมีคุณค่าต่อชนทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วย ซึ่งการอนุรักษ์ในที่นี้จะมุ่งเน้นการควบคุมการเปลี่ยนแปลงในแนวทางที่เป็นระเบียบและก่อให้เกิดผลเสียน้อยที่สุดเป็นสำคัญ และเปิดโอกาส

ให้มีการพัฒนาในดุษฎีภาพที่เหมาะสม โดยมีนโยบายและเป้าหมายในการอนุรักษ์เป็นเครื่องมือควบคุม และการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐบาล ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งความร่วมมือประสานงานกันจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ อาทิ นักผังเมือง นักออกแบบชุมชน ภูมิสถาปนิก วิศวกร นักอนุรักษ์ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ และช่างฝีมือ เป็นต้น

นอกจากคำว่า "Conservation" ที่ได้นิยามความหมายไปแล้วนั้น การกล่าวถึง "การอนุรักษ์" ในเอกสาร หรือ หนังสือเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในภาษาอังกฤษ มีการใช้คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า Conservation หรือใช้ในย่อของ "การอนุรักษ์" หลายคำ ฉะนั้นเพื่อให้การศึกษาความหมายของการอนุรักษ์สมบูรณ์ขึ้น จึงได้ประมวลความหมาย หรือแง่มุมของคำดังกล่าวที่น่าสนใจ เสนอไว้ในที่นี้ ได้แก่

Preservation หมายถึง การปกป้องรักษา เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับ Conservation มากที่สุด บางกรณีพบว่า สามารถใช้แทนกันได้ แต่นัยของการอนุรักษ์ (Preservation) มักจะมุ่งไปในการเก็บรักษาสีของในพิพิธภัณฑ์ หรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่งโดยเฉพาะ ขณะที่การอนุรักษ์ (Conservation) ให้ความหมายครอบคลุมไปถึงการปกป้องรักษาสีของที่ยังสนองประโยชน์ใช้สอยได้อยู่ เช่น การอนุรักษ์ทับหลังรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ ของปราสาทหินเขาพนมรุ้ง เป็นการอนุรักษ์แบบ Preservation เป็นต้น

Restoration หมายถึง การบูรณะ ปรับปรุงให้คืนสภาพเดิม เป็นลักษณะของการก่อสร้างหรือรวบรวมชิ้นส่วนที่ปรักหักพังลงมากลับขึ้นไปใหม่ ภายในขอบเขตของการต่อเติมศิลปสถาปัตยกรรมแต่ละชนิด

Renewal หมายถึง การฟื้นฟู เป็นระดับของการอนุรักษ์ที่กว้างขึ้นกว่า Restoration และเป็นวิธีการที่เพิ่งเริ่มทำกัน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา (สาทิศ 2527 : 69) โดยจะเน้นถึงการวางผังเมือง ซึ่งจะมีการวิจัยในด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี เพื่อให้การดำรงชีวิตใหม่ในส่วนของเมืองเก่าที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ได้ประโยชน์ และเป็นไปได้โดยดีที่สุด ทั้งนี้โครงการอาจหมายถึงการก่อสร้างอาคารเก่าขึ้นมาใหม่ การปรับปรุงหรือทั้งส่วนต่อเติมที่ไม่มีคุณค่าการจัดส่วนบริการทางสาธารณูปโภคเพิ่มเติม รวมทั้งการกำหนดประโยชน์ใช้สอยใหม่ในอาคารเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองนั้น ๆ

Rehabilitation ให้ความหมายถึงการสงวนรักษาของเดิม การปรับปรุงของที่ปรักหักพังให้คงสภาพเดิม การวางแผนในระดับผังเมือง โดยครอบคลุมถึงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนนั้น ๆ เมื่อการโยกย้ายจากที่เดิมเป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อความอยู่รอดของศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองเหล่านั้น ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า คำว่า "Conservation" ให้ความหมายในมุมกว้าง และครอบคลุมคำดังกล่าวมาทั้งหมด

2.2 การอนุรักษ์ในต่างประเทศและการอนุรักษ์ในประเทศไทย

ในกรณีที่จะศึกษาให้เข้าใจถึงลักษณะและระเบียบวิธีการอนุรักษ์นั้น จำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการอนุรักษ์ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งของไทยและของต่างประเทศ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางที่จะดำเนินการอนุรักษ์ตามลักษณะสังคมและสภาพแวดล้อมของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์อย่างเหมาะสมต่อไป และเนื่องจากการอนุรักษ์ของประเทศตะวันตกจัดเป็นแม่แบบของงานอนุรักษ์ จึงจะกล่าวถึงการอนุรักษ์ในต่างประเทศก่อน ดังนี้คือ

2.2.1 การอนุรักษ์ในต่างประเทศ

ดังกล่าวแล้วว่า การตื่นตัวทางด้านอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมเริ่มเกิดขึ้นในยุโรปเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะยุโรปตะวันตก โดยในระยะแรกมุ่งสนใจลักษณะของการซ่อมแซมบำรุงอาคาร หรือส่วนของอาคารหรือศิลปวัตถุ เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ ต่อมาการพัฒนาทางเทคนิคและแนวคิดในการอนุรักษ์อาคารในยุโรป เริ่มที่จะซับซ้อนและประสบผลสำเร็จมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ความสนใจในด้านอนุรักษ์ได้แผ่กว้างออกเรื่อย ๆ จนเป็นที่รู้และยอมรับกันว่าแม้แต่สภาพภูมิประเทศทางธรรมชาติของพื้นที่กลุ่มอาคารที่มีลักษณะพิเศษบางอย่างต่างก็มีค่าควรแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสงวนรักษาศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ (Historic Center) ภายในเมือง จากปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาทางด้านจราจร ด้านที่อยู่อาศัยแออัด การพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าพร้อมกับการเติบโตของเมือง ฯลฯ เพื่อให้สภาพเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ดำรงอยู่ได้ในสภาพที่มีชีวิตชีวา ทั้งเหมาะสมสำหรับการใช้สอยในปัจจุบัน อันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับความอยู่รอดของมัน แนวความคิดลักษณะนี้รวมทั้งแนวความคิดทางโบราณคดีใน

แห่งของ อุทยานประวัติศาสตร์ (Archaeological sites) ของเมืองทั้งเมือง เช่น ปอมเปอี ในอิตาลี เริ่มเป็นที่ยอมรับกันใน คริสตศตวรรษที่ 20 ในยุโรป โดยเฉพาะใน กรีซ ฝรั่งเศส เบลเยียม และ อิตาลี

ประเทศเหล่านี้ล้วนแต่ประสบปัญหาในด้านการพัฒนาและเติบโตของเมืองที่เกี่ยวข้องกับ ศูนย์กลางที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่เดิมแทบทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อที่จะแก้ปัญหา โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งใหม่ที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อาจมีผลทำให้เมืองหรือสถานที่ที่สำคัญและมีเอกลักษณ์เหล่านั้นลดความสำคัญ และขาดเอกลักษณ์ ของตนเองอย่างสิ้นเชิง จากตัวอย่างต่างๆ ที่ประเทศเหล่านี้ได้ประสบ เช่น การสูญเสียศูนย์กลางที่สำคัญของเมืองไปในสงครามเกือบจะทั้งหมด ทำให้เกิดการสร้างศูนย์กลางของเมืองใหม่ การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว ทำให้ลักษณะของศูนย์กลางเมืองเก่า (Historic Urban Centers) เริ่มเสื่อมและลดจำนวนลงเรื่อยๆ ทำให้เกิดการต่อต้านการพัฒนาในลักษณะเก่าๆ นี้แพร่หลายออกไปเรื่อยๆ การต่อต้านนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาในสาขาใหม่ของการอนุรักษ์ซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงการวางผังเมือง โดยเน้นการสงวนรักษา ปรับปรุง ให้คงสภาพเดิมและดัดแปลงให้สภาพของศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองหรือพื้นที่หนึ่งๆ มีชีวิตชีวาอยู่ได้ในสภาพสังคมปัจจุบัน

สำหรับตัวอย่างการอนุรักษ์เมืองในต่างประเทศที่น่าสนใจ ได้แก่

2.2.1.1 การศึกษาการอนุรักษ์เมืองในเยอรมัน

1) การอนุรักษ์เมืองมิวนิค (อริคิริ ปาณินท์ 2528 : 7-8) การอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของเมืองมิวนิค ประเทศเยอรมันตะวันตก เน้นที่การอนุรักษ์อาคารพักอาศัย และร้านค้าขายในเมือง ลักษณะอาคารพักอาศัยเป็นแบบทาว์นเฮาส์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของศิลปสถาปัตยกรรมแบบ Art Nouveau ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรอบนอกของศูนย์กลางเมือง กลุ่มของชุมชนพักอาศัยรอบ ๆ เมืองมิวนิคมีหลายกลุ่มซึ่งแต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะของตนเอง สามารถเป็นตัวอย่างที่จะศึกษาได้ถึงเรื่องราวของสถาปัตยกรรม การเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการก่อสร้าง ลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้พิจารณาได้จากโครงการพัฒนาย่านพักอาศัยของ Theodor Fischer ซึ่งเป็นย่านซึ่งมีสถาปัตยกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทั้ง นีโอ-เยอรมัน เรอเนซองซ์ นีโอ-บาโรค และอาร์ต นูโว

รูปที่ 2.1 ลักษณะสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม
ซึ่งได้รับการอนุรักษ์ของ เมืองมิวนิค

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของกลุ่มอาคารดังกล่าวข้างต้น ดำเนินการอนุรักษ์เริ่มจากการปรับปรุง บูรณะสภาพอาคารและส่วนประณีตสถาปัตยกรรม อนุรักษ์ ถนน จัตุรัส และสถานที่สาธารณะ ซึ่งแสดงถึงการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมของผู้คนในเมือง รวมทั้งการกระตุ้นและเร่งเร้า ให้ประชาชนให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์อาคารและสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย การให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมของเมืองมิวนิคนี้ ได้รับความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐบาล ประชาชน เอกชน ตลอดจนนักศึกษาและสถานศึกษา ซึ่งให้การศึกษาด้านศิลปและสถาปัตยกรรม มีการตั้งเป้าหมาย ปรารถนาให้มิวนิคสวยงาม เพื่อต้อนรับการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก 1972 รัฐและภาคเอกชนให้รางวัล การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแก่ประชาชน ให้การสนับสนุนในด้านการเงิน การบริการ ตลอดจนเทคนิคในการอนุรักษ์ต่าง ๆ รัฐเพิ่มงบประมาณเกี่ยวกับการอนุรักษ์ จนในที่สุดการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของเมืองมิวนิค สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่แผนการพัฒนาของเมืองตั้งไว้ได้

2.2.1.2 กรณีศึกษาการอนุรักษ์เมืองในอิตาลี

1) การอนุรักษ์เมือง Bologna (อำนาจ พิษิตเดช 2528: 130-131 อ้างจาก Appledyrd 1979: 178-203) เมือง Bologna เป็นเมืองประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปเป็นตัวอย่างการอนุรักษ์ที่ทางราชการ ได้ดำเนินการเพื่อป้องกันไม่ให้สถาปัตยกรรมอันมีค่าเสื่อมโทรมลงไป ในขณะที่เดียวกัน ก็สามารถสร้างรูปแบบสำหรับอาคารที่สร้างขึ้นใหม่และรักษาลักษณะสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในเมืองไว้ได้ วิธีการในการดำเนินการอนุรักษ์พอจะสรุปได้ดังนี้คือ

วิธีดำเนินการอนุรักษ์

- วางผังเมืองและควบคุมการเจริญเติบโตของเมืองในระยะหลังสงคราม และในการพัฒนาของเมืองทั้งหมดให้ต่อเนื่องกัน
- พัฒนาการขยายตัวของเมืองจากศูนย์กลาง
- พิจารณาวัตถุประสงค์เดิมในการปรับปรุงเมืองศูนย์กลางประวัติศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยข้อกำหนดสำหรับการตัดแปลงอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมในประวัติศาสตร์ ให้เหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตในปัจจุบันโดยไม่เป็นการทำลายลักษณะของสถาปัตยกรรมเดิมและอนุรักษ์อาคารเก่า รวมทั้งวัฒนธรรมของบริเวณนี้ด้วย

โปรแกรมในการอนุรักษ์ ในการจัดทำโปรแกรมการอนุรักษ์ มีการดำเนินการดังนี้ คือ

- จำแนกประเภทของอาคาร
- กำหนดประโยชน์ใช้สอยของอาคาร
- กำหนดวิธีการซ่อมแซมสำหรับอาคารแต่ละประเภท ตามลักษณะของแต่ละอาคาร

ต่อจากนั้น ได้จัดกลุ่มของอาคารแต่ละประเภทเพื่อให้สะดวกแก่การทำงาน และเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผลตรงตามเป้าหมายเป็น 3 ประเภท คือ

- กลุ่มที่ 1 บูรณะฟื้นฟู (Restoration) แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ
- ประเภทที่ต้องทำการฟื้นฟู ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดอย่างเคร่งครัด
  - ประเภทที่จะทำการฟื้นฟูหรือไม่ทำก็ได้

- กลุ่มที่ 2 อนุรักษ์ (Conservation) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ
- ซ่อมแซมและอนุรักษ์ซึ่งเน้นหนักไปในทางส่วนประกอบของรูปด้านหน้า (Facade) เช่น หน้าต่าง ระเบียง และลักษณะของประโยชน์ใช้สอย เช่น โครงสร้างบันได ทางเดิน
  - ซ่อมแซมโดยมีขีดจำกัด อนุญาตให้มีการรื้อถอนได้ สำหรับส่วนประกอบที่เก่าแก่มาก และซ่อมแซมส่วนอื่นๆ โดยไม่ทำลายคุณค่าของอาคาร

- กลุ่มที่ 3 แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ
- อนุญาตให้สร้างอาคารใหม่แทนที่อาคารที่ไม่ได้อนุรักษ์
  - รื้อโดยไม่ต้องสร้างใหม่ สำหรับอาคารที่ไม่ได้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดที่ว่างสาธารณะ (Public Openspace) ขึ้นในเมือง

ปรากฏว่า การอนุรักษ์เมือง Bologna ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และกลายเป็นตัวอย่างสำหรับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่ได้มีการศึกษาและวางแผนการทำงานอย่างดี

2) หลักการอนุรักษ์เมืองเก่าของ Giancarlo De Carlo (อภิชาติ อุดมธาร์ักษ์ 2520 : 39) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาและขั้นตอนการปฏิบัติสำหรับเมืองเก่าไว้ ดังนี้ คือ

- สิ่งทำลายอาคารเก่าทั้งหมดที่ไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมในบริเวณที่อนุรักษ์ทั้งด้านการใช้ที่ดิน การออกแบบ ความสัมพันธ์ด้านประโยชน์การใช้สอยและเหตุผลด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์

- ทำลายบางส่วนของอาคารที่เปลี่ยนไปไม่เข้ากับสภาพแวดล้อม และให้ก่อสร้างใหม่ ตามแนวทางที่กำหนดให้
- ปรับปรุง (Remodelling) ภายใต้การควบคุมทั่วไป (General Regulation) เพื่อรักษาคุณภาพของอาคารให้เข้ากับสภาพแวดล้อม
- ปรับปรุง (Rehabilitation) ภายใต้การควบคุมแปลนของอาคารเพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยที่เข้ากับกิจกรรมในปัจจุบันภายใต้รูปร่าง (Form) ของอาคาร

แนวทางที่กำหนดมาทั้งหมดนี้ เพื่อเป้าหมายในการควบคุม คือ

- ควบคุมการใช้ที่ดิน และประเภทของอาคาร
- ควบคุมกลุ่มของอาคาร โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของประเภทอาคาร และขนาด สัดส่วนของอาคาร
- ควบคุมลักษณะเฉพาะของการออกแบบ (Design Characteristic) โดยการควบคุมสิ่งต่อไปนี้ คือ
  - การออกแบบรูปร่างหน้าตาของอาคาร (Treatment of Facade)
  - ลักษณะของสถาปัตยกรรม (Architecture feature)
  - การจัดที่ว่างภายในอาคาร ให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าทางด้านความงาม
  - กำหนดรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรม (Architecture Elements) โดยคำนึงถึงคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม
  - สำหรับการจัดที่ว่างภายในอาคาร เปิดโอกาสให้เจ้าของอาคารมีอิสระในการจัดแปลน (Freely Remodeled) โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก

3) การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ของ Gordon Culey (อภิชาติ อุดมธารักษ์, 2520 : 40) กำหนดไว้ 2 ประการ คือ

- ก) อนุรักษ์ (Preservation) สำหรับอาคารที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ข) กำหนดแนวทางในการเปลี่ยนแปลง (Discipline Change) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

- นโยบายกำหนดความสูงของอาคาร (High Building Policy) สำหรับอาคารสูงจะต้องคำนึงถึงเส้นขอบความสูงของอาคาร และขอบเมืองที่เป็นอยู่ (Existing Town Sky Line) โดยทั่วไปแล้ว มักจะมีอาคารที่จัดเป็น Land Mark พยายามรักษา ภูมิทัศน์ ขนาด และเส้นของความสูงอาคาร

- แนวทางในการออกแบบ (Design Discipline) คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิสถาปัตยกรรมกับเมืองทางด้านคุณภาพของการมอง (Visual Quality) โดยนำเอาลักษณะของภูมิทัศน์ของเมืองที่เป็นอยู่ มากำหนดแนวทางในการพัฒนา คือ

- คำนึงถึงเส้นของความสูงของอาคารที่เป็นอยู่ (Existing Sky Line) และคำนึงถึง Land Mark
- คำนึงถึงภูมิทัศน์ของเมือง (Town Scape Discipling) ในด้านคุณภาพของการวางผัง และการจัดที่ว่าง
- คำนึงถึงการออกแบบอาคารที่จะสร้างใหม่ในบริเวณอนุรักษ์ (Design Infilling)

- แนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์ของเมือง (Town Scape Discipline) ในแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการกำหนดรูปแบบการวางผังเมืองต่างกันไป การจัดที่ว่างระหว่างอาคาร การจัดที่โล่ง การตัดถนนต่างๆ แนวทางในการออกแบบหรือพัฒนาจะต้องอนุรักษ์ทั้งด้านกายภาพ และคุณภาพของการมอง เพื่อให้รู้สึกกลมกลืนกับโครงข่ายเดิมของเมือง โดยกำหนดรายละเอียดของแนวทางไว้ คือ

- คำนึงถึงแนวอาคาร (Building Line) และการร่นถอยอาคาร (Set Back)
- คำนึงถึงความกว้างของถนนและทางเท้าเดิน
- คำนึงถึงมุมมอง (Visual Quality)
- คำนึงถึงรูปทรงของอาคารเดิม (Older Form) ที่มีอิทธิพลต่อมุมมอง
- ความสัมพันธ์ของที่ว่างที่จัดขึ้นใหม่กับที่ว่างที่มีอยู่เดิมแล้ว
- ความสัมพันธ์ของกลุ่มอาคารเดิมกับอาคารใหม่ (Massing)

2.2.1.3 การศึกษาการอนุรักษ์เมืองในสหรัฐอเมริกา

สำหรับงานด้านการอนุรักษ์ในสหรัฐอเมริกาเพิ่งมีการตื่นตัวในระยะไม่นานมานี้ แต่มีการพัฒนาที่เร็วมาก มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์มากมาย มีการบรรจุหลักสูตรการอนุรักษ์เข้าในการศึกษาระดับสูงต่างๆ มากมาย ทั้งในมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน ประชาชนทั่วไปให้ความสนใจและให้ความร่วมมือสนับสนุน ตัวอย่างการอนุรักษ์เมืองที่น่าสนใจ คือ

1) การอนุรักษ์ชุมชน Little Italy ในกรุงนิวยอร์ก (Ramti 1981 : 71-74 อ้างถึงใน อำนวย นิชิตเดช 2528 : 113-115) ชุมชน Little Italy เป็นชุมชนเล็กๆ ในกรุงนิวยอร์ก อยู่เกือบปลายเกาะแมนฮัตตัน ซึ่งชาวอิตาลีได้อพยพมาอยู่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 นับว่าเป็นความสำเร็จในการวางแผนพัฒนา และอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของเมืองไปพร้อมๆ กัน ก่อนที่จะได้มีการอนุรักษ์บริเวณนี้ ใน Little Italy อนุญาตให้สร้างอาคารและโรงงานอุตสาหกรรมได้ เป็นที่แน่นอนว่าการพัฒนาในทางอุตสาหกรรมและความเจริญเติบโตของเมืองย่อมมีผลกระทบต่อคุณค่าของบริเวณ และความพยายามที่จะรักษาอาคารที่มีคุณค่าไว้ ดังนั้นในการอนุรักษ์จึงมีการวางแผนเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นแรก เป็นการวางแผนเพื่อการพัฒนา

ชั้นที่สอง คือ การวางหลักเกณฑ์ในการกำหนดเขตอนุรักษ์ และการวางแผนการทำงานเพื่อที่จะรักษาและกำหนดลักษณะทางกายภาพบริเวณนี้ไว้ และเน้นความสำคัญของคุณค่าบริเวณ Little Italy การอนุรักษ์นี้ รวมถึงกำหนดหลักเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารเก่าและอาคารใหม่ในบริเวณเป้าหมายในการอนุรักษ์ Little Italy คือ

- สงวนและฟื้นฟูประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชน
- รักษารูปด้านหน้าของอาคารและลักษณะการค้าแบบค้าปลีกบนถนน
- รักษาสภาพของถนน โดยการพยายามลดความสับสนระหว่างคนเดินและยานพาหนะ
- อนุญาตให้มีการฟื้นฟูและปรับปรุงอาคารเก่าในบริเวณ
- สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดิน เช่นจัดให้มีที่ว่างสาธารณะและปลูกต้นไม้บนทางเท้า

- ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้คุ้มค่าและสงวนคุณค่าของที่ดินและอาคาร
- ห้ามรื้อ ทำลายอาคารที่มีคุณค่าและเป็นสัญลักษณ์ของบริเวณ

ใน Little Italy ประกอบด้วยย่านสำคัญ 3 แห่ง คือ ที่พักอาศัยซึ่งเป็นบริเวณอนุรักษ์ที่สำคัญ ย่านอุตสาหกรรมและถนนมัลเบอร์รี่ (Mulberry Street) ซึ่งเป็นย่านการค้า และศูนย์กลางการท่องเที่ยว

บริเวณที่กำหนดให้เป็นบริเวณอนุรักษ์ คือ ถนนมัลเบอร์รี่ ในบริเวณนี้ประกอบด้วยอาคารพักอาศัย ร้านค้าเล็กๆ โรงเรียน โบสถ์ และถนน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของสังคมที่เด็กออกมาเล่นและให้ผู้ใหญ่ออกมาพักผ่อนในวันทีอากาศดี แนวต้นไม้บนถนนแคบๆ และอาคารเตี้ยทำให้เกิดความรู้สึกมีความสงบ และเป็นกันเองในชุมชน

เนื่องจากถนนมัลเบอร์รี่เป็นถนนแคบๆ จึงกำหนดความสูงของอาคารไว้ไม่เกิน 7 ชั้น และจะต้องถอยร่นแนวอาคารเข้าไปในชั้นที่ 6 อนุญาตให้สร้างอาคารคลุมพื้นที่ได้ 60%-70% ของพื้นที่ ที่ว่างที่เหลือให้จัดเป็นส่วนหลังบ้านหรือสวนหลังคา (Roof Garden) อาคารที่สร้างใหม่จะต้องสอดคล้องกับอาคารเก่าทั้งในด้านความสูงและรูปร่างข้อบังคับ เน้นหนักในชั้นล่างของอาคารเช่น การเจาะประตู หน้าต่าง เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการเกิดช่องว่างระหว่างกำแพงของอาคารและเพื่อความสะดวกของคนเดินถนน ที่ใดเป็นที่ว่างเกินกว่า 20 ฟุต จะต้องจัดเป็นสนามหรือตกแต่งด้วยงานศิลปกรรม เช่น รูปปั้น กำหนดวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างปลูกต้นไม้เพื่อให้ความร่มรื่นแก่ถนน จัดให้มีที่จอดรถโดยไม่ขัดกับสภาพแวดล้อมของบริเวณ

ข้อบังคับในการออกแบบสำหรับถนนมัลเบอร์รี่ เน้นถึงเรื่องความสูงของอาคาร และพื้นที่ที่มีอาคารคลุม กำหนดลักษณะด้านหน้าของร้านค้า เพื่อที่จะรักษาสภาพเดิมของถนนไว้ และการติดตั้งป้ายโฆษณา เช่น

- ตู้อะไหล่สำหรับแสดงสินค้าหน้าร้านจะต้องสูงจากถนนไม่เกิน 2 ฟุต 6 นิ้ว และมีความสูงระหว่าง 8 ฟุต - 10 ฟุต
- ประตูทางเข้าหน้าร้านจะต้องถอยร่นเข้าไปจากด้านหน้าไม่ต่ำกว่า 2 ฟุต
- ป้ายโฆษณาทุกชนิดจะต้องไม่ปิดบังเสาเฉลียงหรือประตูอาคาร

ในเวลา 2 ปี หลังจากที่ได้มีการฟื้นฟูบริเวณนี้ใหม่ ก็ได้มีกฎหมายอนุรักษ์

Little Italy และการอนุรักษ์ Little Italy ได้กลายเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์บริเวณอื่นๆ

หอสมุดกลาง สถาบันวิจัยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2.1.4 กรณีศึกษาการอนุรักษ์เมืองสิงคโปร์ (Grethen 1984 : 99
อ้างถึงใน อรศิริ ปาณิต 2528 : 9-11)

โครงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมของสิงคโปร์เพิ่งเริ่มภายใต้การควบคุมของรัฐบาลสิงคโปร์ ในปี พ.ศ. 2523 โดยพิจารณาอนุรักษ์กลุ่มอาคารซึ่งเป็นย่านอาศัยของคนจีนดั้งเดิม ซึ่งมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบ Chinese Baroque ในย่านถนน อีเมอรัลฮิลล์ (Emerald Hill Road) หลังจากทีอาคารเก่าหลายกลุ่มต้องถูกรื้อเพื่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของเมืองซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย

รัฐบาลสิงคโปร์เริ่มโครงการด้วยการออกกฎหมายห้ามตัดแปลงทั้งภายนอกภายในกับกลุ่มอาคารดังกล่าว โดยรัฐจะดำเนินการบูรณะ และบังคับการให้ใช้งานอาคารให้เป็นเฉพาะพักอาศัยเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีผู้ร้องเรียนว่ายังมีความจำเป็นต้องทำการค้าขายในย่านดังกล่าว เนื่องจากเหตุผลต่างๆ หลายประการ รัฐได้ชี้แจงว่าได้มีการจัดเตรียมศูนย์ธุรกิจการค้าในย่านใกล้เคียงไว้เพียงพอแล้ว ย่านอีเมอรัลฮิลล์ จะเป็นย่านพักอาศัยเท่านั้น โดยจะอนุรักษ์ทั้งอาคารและสภาพแวดล้อมโดยรอบด้วย พื้นที่อนุรักษ์ทั้งหมดประมาณ 9.58 เฮกตา ซึ่งครอบคลุมบริเวณถนนอีเมอรัลฮิลล์ ถนนอัลเลท และถนนซันเตอร์ บริเวณดังกล่าวเริ่มการก่อสร้างชุมชนใน พ.ศ. 2380 และอยู่ในเขตโครงการพัฒนาชุมชนเมืองของรัฐบาล ซึ่งทางรัฐบาลมีความเห็นว่าการพัฒนาชุมชนเมืองย่านนี้ ควรเป็นการพัฒนาในลักษณะของการรักษามรดกวัฒนธรรม โดยยังมีการใช้งานปัจจุบันที่มีประสิทธิภาพ ต้องการให้เห็นว่าศิลปสถาปัตยกรรมซึ่งมีคุณค่าในอดีตยังใช้งานได้ในปัจจุบัน ไม่ต้องการอนุรักษ์ให้เป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ของอดีตเท่านั้น แต่ต้องการให้มรดกวัฒนธรรมทุกชิ้นมีคุณค่าต่อชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

การดำเนินการในโครงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมของสิงคโปร์มิได้ให้ผลกับการพัฒนาชุมชนเมืองของรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังส่งผลมายังด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก รัฐสามารถใช้การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ย่านดังกล่าว พร้อมทั้งชี้แนะคุณลักษณะของอาคารและสภาพแวดล้อมที่อนุรักษ์ เพื่อประโยชน์ในการชักชวนนักท่องเที่ยวให้สนใจ วิธีการประชาสัมพันธ์ของสิงคโปร์ใช้วิธีการตั้งสังคมวัฒนธรรมของคนสองเชื้อชาติ ซึ่งน่าจะเป็นปัญหาเข้ามาเกี่ยวเนื่องกับรูปแบบและลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรม โดยมีการอธิบายลักษณะอาคารว่า "อาคารที่อนุรักษ์เหล่านี้มีลักษณะของแบบแผนประเพณีและวิญญานเป็นลักษณะจีน ในขณะที่เดียวกันก็ให้รูปทรงรูปแบบของมาเลย์" ซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงความผสมกลมกลืนของชน

ชาติจีน และมาเลเซียซึ่งอาศัยอยู่ในสิงคโปร์มาช้านาน

ลักษณะการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของสิงคโปร์นี้ใคร่เสนอรายละเอียด เพื่อการพิจารณาเพราะเป็นลักษณะการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน ทั้งยังมีลักษณะสภาพแวดล้อมคล้ายคลึงกันกับสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมของไทยมาก โดยเฉพาะคล้ายกับบริเวณย่านเก่าแก่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น บริเวณบ้านหม้อ เจริญกรุงเขาวราช หรือถ้าเปรียบเทียบกับต่างจังหวัดของไทย จะคล้ายคลึงกับย่านการค้าเก่าแก่ของภูเก็ต สงขลา หรือบริเวณร้านค้าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น นครพนม เป็นต้น

ย่าน อีเมอรัล ฮิล เป็นย่านพักอาศัยเก่าแก่ของคนจีนในสิงคโปร์ซึ่งมีลักษณะอาคารต่อเนื่องเป็นแนวโค้งตามความโค้งของถนนซึ่งเริ่มก่อสร้างใน พ.ศ. 2444 และมีอาคารพักอาศัยประเภททาวน์เฮาส์ประมาณ 30 หลัง ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2444-2468 ลักษณะอาคารเป็นตึกแถวซึ่งมีความต่อเนื่องกัน มีระเบียงหน้าอาคาร มีความสูงของชั้นต่างๆ เท่ากัน และมีส่วนประกอบของส่วนประติสสถาปัตยกรรมที่งดงามด้วยลักษณะช่างฝีมือที่ประณีต ผู้ที่ครอบครองอาคารในย่านนี้คนแรก คือ วิลเลียม คัพเพล ซึ่งเริ่มชีวิตทำงานด้วยการเป็นพนักงานไปรษณีย์ จนกระทั่งได้รับตำแหน่งหัวหน้าใหญ่ของไปรษณีย์ คัพเพลได้กรรมสิทธิ์ในอาคารใน พ.ศ. 2388 และเริ่มสร้างอาคารพักอาศัยคู่แรก คือ อีริน ลอดจ์ และ เฟิร์น คอทเทจ (Erin Lodge and Fern Cottage) เขาอาศัยอยู่ที่เฟิร์น คอทเทจ จนกระทั่งสิ้นชีวิต

อาคารเริ่มเปลี่ยนเจ้าของและเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง ใน ค.ศ. 1901 พื้นที่ดิน 13.2 เอเคตา ถูกตัดแบ่งเป็น 38 ส่วนซึ่งมีขนาดต่างๆ กัน และถูกขายเปลี่ยนมือไปเรื่อยๆ ตัวอาคารเดิมถูกรื้อเป็นตึกแถวลักษณะที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน และมีแนวโน้มจะมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก

เดือนสิงหาคม 1981 องค์การพัฒนาชุมชนเมืองของรัฐบาลได้เริ่มโครงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของสิงคโปร์ โดยเริ่มโครงการแรกในย่านถนนอีเมอรัล ฮิล ซึ่งเป็นย่านเก่าแก่ที่สุดของคนเชื้อชาติจีนในสิงคโปร์ โดยการเริ่มมีการบูรณะปฏิสังขรณ์และบังคับการใช้อาคารและที่ดินในย่าน ให้ใช้ได้เฉพาะเป็นอาคารพักอาศัย ซึ่งทางรัฐบาลได้ดำเนินงานต่อเนื่องกันมาเป็นระยะๆ และขยายวงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ให้กว้างขวางออกไปในย่านอื่นๆ อีกอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2.2 การอนุรักษ์ในประเทศไทย

แนวความคิดในเรื่องของการอนุรักษ์ของไทยได้ขยายขอบเขตออกไป เริ่มตั้งแต่การอนุรักษ์พระพุทธรูป วัตถุโบราณ มาเป็นโบราณวัตถุ โบราณสถานที่ครอบคลุมไปถึงสิ่งอื่นๆ นอกเหนือจากศาสนสมบัติ ศาสนสถาน จากการอนุรักษ์ศิลปวัตถุที่มุ่งจะเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์มาเป็นโบราณสถานในท้องที่ต่างๆ ของประเทศ ซึ่งในที่สุดครอบคลุมไปถึงอาณาบริเวณโบราณสถาน โดยเฉพาะอาคารสิ่งก่อสร้างที่นับว่ามีคุณค่า มาควบคุมการก่อสร้าง อาคารอื่นในบริเวณโบราณสถาน โดยประสงค์จะป้องกันการก่อสร้างอาคารใหม่ที่บดบัง ทำลายคุณค่าโบราณสถาน ตลอดจนสภาวะแวดล้อมนั้น ในด้านของการอนุรักษ์โดยยึดถืออายุของโบราณสถานได้ขยายเขตคลุมไปถึงโบราณสถานยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงอาคารสำคัญร่วมสมัย การอนุรักษ์ในปัจจุบันครอบคลุมทั้งซากโบราณสถาน สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าหรือความสำคัญด้านใดด้านหนึ่งทั้งที่เป็นของราชการและอาคารที่เป็นทรัพย์สินของเอกชน รวมตลอดถึงสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงทางแนวความคิดด้านการอนุรักษ์ที่กล่าวมา ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการของสังคม ความสำนึกในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดจนความเข้าใจในวิธีการดำเนินงานที่เหมาะสมในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน (บัณฑิต จุลาสัย 2528: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

สำหรับการอนุรักษ์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมและชุมชนของไทยบางโครงการสมควรกล่าวถึงในที่นี้ได้แก่ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาแนวใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล และโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นตัวอย่างการอนุรักษ์ที่ใกล้เคียงกับการศึกษามากที่สุด รวมทั้งการดำเนินการอนุรักษ์โดยความร่วมมือของภาคเอกชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.2.1 โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย (กรมศิลปากร 2521)

กรมศิลปากรได้ระดมนักวิชาการด้านต่างๆ ศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุโขทัย ทั้งด้านประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และกายภาพของพื้นที่อย่างละเอียดทุกแง่มุม เพื่อจัดทำเป็นแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยขึ้น โดยเน้นหนักในด้านการอนุรักษ์ เสนอแผนพัฒนาโครงการทั้งหมด 7 หมวด ดังนี้คือ

1) แผนแม่บท เพื่อจัดระเบียบการใช้ที่ดิน แบ่งออกเป็น 5 บริเวณ คือ บริเวณอุทยานฯ บริเวณสาธารณูปโภค สาธารณูปการ บริเวณชุมชนพักอาศัย บริเวณเกษตรกรรม

และบริเวณป่าสงวน

2) แผนบูรณะโบราณสถาน หลักการบูรณะโบราณสถาน ใช้มาตรฐานการดำเนินการตามกฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิส โดยพยายามรักษายานหลักฐานอารยธรรมในอดีตเท่าที่จะทำได้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูป หรือเครื่องตกแต่ง และพยายามคงสภาพสิ่งแวดล้อมของโบราณสถานไว้เช่นเดิม ในการบูรณะนั้นจะใช้วัสดุเดิมและจะไม่ต่อเติม โดยขาดหลักฐานที่เชื่อถือได้ ในกรณีต้องเสริมขึ้นส่วนที่ขาดหายไปให้กลมกลืนกับส่วนใหญ่ จะต้องให้เห็นชัดว่าต่างจากของเดิม ส่วนเทคนิคการอนุรักษ์นั้นอาจใช้เทคนิคสมัยใหม่ได้ ถ้ามีการพิสูจน์ประสิทธิภาพโดยการยืนยันทางวิทยาศาสตร์ โดยการบูรณะจะเลือกโบราณสถานที่หนาแน่น มีความสำคัญด้านการท่องเที่ยวและมีแหล่งน้ำเพียงพอต่อการจัดภูมิทัศน์ด้วย

3) แผนการปรับปรุงภูมิทัศน์ การปรับปรุงภูมิทัศน์ มีจุดประสงค์ที่จะสร้างบรรยากาศ ดังที่ปรากฏในจารึกหรือหลักฐานอื่น ๆ และปรับปรุงคุณภาพด้านทัศนียภาพของสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป โดยเน้นความสำคัญแก่ตัวโบราณสถาน และให้ความสำคัญต่อวิถีด้านตะวันตกที่มีเขาหลวงเป็นฉากหลัง มีการปลูกป่าไม้ผลบริเวณในและนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ ทางตะวันตกบริเวณรั้วกุฎ และกลุ่มโบราณสถานบริเวณเชิงเขา ส่วนทางตะวันออกและทางใต้จะปลูกเป็นจุด ๆ เท่าที่สภาพน้ำและดินเอื้ออำนวย นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดเกณฑ์ในการวางแผนและออกแบบด้านต่าง ๆ อย่างละเอียด เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำรูปแบบในการพัฒนาต่อไป โดยแบ่งงานเป็น 3 ประเภท ได้แก่ งานปรับที่ดิน งานตัดต้นไม้ และการปลูกทดแทน งานขุดลอกคู สระ และตระพัง ตลอดจนทำขอบสระและปลูกพืชคลุมดิน และงานทำทางเท้า ที่จอดรถ ติดตั้งดวงโคมและป้ายสัญลักษณ์ต่างๆ

4) แผนการจัดชุมชน แผนดังกล่าวได้แบ่งชุมชนออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- ก) ชุมชนที่คงสภาพเดิม ได้แก่ บ้านเรือนที่อยู่ในบริเวณไม่กีดขวางการพัฒนาโครงการฯ และไม่จำเป็นต้องมีการปรับปรุงอาคาร ส่วนนี้จะจัดสาธารณูปโภคให้แก่ประชาชนตามความเหมาะสม
- ข) ชุมชนที่ต้องปรับปรุง ได้แก่ บ้านเรือนที่ไม่มีปัญหาในเรื่องที่ตั้งแต่มีลักษณะขัดแย้งกับการพัฒนาปรับปรุงด้านภูมิทัศน์ ส่วนนี้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงการใช้วัสดุบางอย่างให้สอดคล้องกับการจัดภูมิทัศน์ในโครงการฯ และจัดสาธารณูปโภคเสริมให้ตามความเหมาะสม

ค) ชุมชนที่ต้องโยกย้าย ได้แก่ บ้านเรือนที่เกิดขบวนการพัฒนาโครงการฯ การโยกย้ายจะไปอยู่ในตำแหน่งชุมชนเดิมที่มีความหนาแน่นน้อย หรือไปตั้งชุมชนใหม่ (ขนาดประมาณ 200 ครัวเรือน) โดยจะได้รับค่ารื้อถอนด้วย

5) แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว แผนดังกล่าวได้คาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวที่จะมายังอุทยานประวัติศาสตร์ฯ แต่ละวันในช่วงต่าง ๆ และคาดการณ์ความต้องการด้านที่พักจากตัวเลขดังกล่าว จึงเสนอให้มีการสร้างโรงแรมขนาด 100 ห้องขึ้นอีก 5 แห่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 - พ.ศ. 2531 โดยอยู่ที่พิษณุโลก หรือจังหวัดใกล้เคียง 3 แห่ง และที่สุโขทัย 2 แห่ง นอกจากนี้ยังมีรถพ่วงบริการชมโบราณสถานจำนวน 2 คัน ออกทุกชั่วโมงด้วย โดยระยะหลังของโครงการจะมีการสร้างศูนย์วัฒนธรรมเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนสนใจมาท่องเที่ยว โดยร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และองค์การยูเนสโก ในการช่วยจัดทำเอกสารหรืออุปกรณ์ใส่ตักคนะ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเผยแพร่ให้ดีขึ้นด้วย

6) แผนส่งเสริมรายได้และอาชีพ ควรทำการส่งเสริมทั้งทางตรงและทางอ้อม การส่งเสริมทางตรง ได้แก่ การจัดให้มีการจ้างงานในโครงการให้มากที่สุด โดยเฉพาะงานบูรณะบำรุงรักษาโบราณสถาน งานปรับปรุงภูมิทัศน์ และการปลูกสวนป่า เป็นงานระยะยาวที่ควรใช้แรงงานท้องถิ่น นอกจากนี้ส่งเสริมให้มีการจัดการรายได้จากนักท่องเที่ยว ได้แก่ อุตสาหกรรมในครอบครัว เช่น งานหัตถกรรม ทอผ้า ตีเหล็ก ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนที่มีเวลาว่างจากการทำนามีรายได้เพิ่มขึ้น โดยหน่วยงานพัฒนาของจังหวัดสุโขทัย น่าจะมีบทบาทดำเนินการในเรื่องนี้ เนื่องจากมีหน้าที่โดยตรงอยู่แล้ว จะได้เป็นการแบ่งเบาภาระของโครงการด้วย

7) แผนงานก่อสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ แผนงานนี้เป็นรายละเอียดการก่อสร้างโครงการด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงพื้นที่การจัดตั้งชุมชนใหม่ งานพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาถนนในโครงการ การสร้างถนนสายใหม่จากตากไปสุโขทัย ทางด้านเหนือของโครงการ โดยไม่ต้องผ่านมาในเมืองเก่าเช่นปัจจุบัน งานพัฒนาไฟฟ้า สร้างสถานีตำรวจ และงานก่อสร้างอาคารเพื่ออำนวยความสะดวกต่อนักท่องเที่ยว เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีการนำเอาเทคนิควิทยาการด้านต่าง ๆ มาร่วมในการจัดการโบราณสถานแห่งนี้ เป็นผลให้โครงการได้รับความสนใจจากประชาชนโดยทั่วไป และได้รับการสนับสนุนจากโครงการต่างประเทศและภาคเอกชนในการ

พัฒนาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นการดำเนินงานเกี่ยวกับโบราณสถานแนวใหม่ที่แตกต่างกันไปจากเดิม จึงมีข้อขัดแย้งทางวิชาการและแนวความคิดในการอนุรักษ์หลายประการ แต่รัฐบาลก็ยังมั่นนโยบายจะพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่นในลักษณะคล้ายคลึงกันต่อไป

2.2.2.2 โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ 2530)

ในปี พ.ศ. 2516 สุมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมได้เล็งเห็นถึงความสำคัญ ที่ควรจะมีโครงการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์เพื่อควบคุมการพัฒนา มิให้มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ จึงได้เสนอโครงการต่อรัฐบาลและได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาให้กระทรวงศึกษาธิการรับไปดำเนินการ โดยจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง คือ คณะกรรมการอนุรักษ์ ปรับปรุง และบูรณะโบราณสถานบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ และกรุงเทพมหานครได้แต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมภายในกรุงเทพมหานคร

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้พิจารณาแล้วเห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นบริเวณที่มีความสำคัญยิ่งสมควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาควบคู่กันไปโดยคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย จึงได้เสนอโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ต่อคณะรัฐมนตรี โดยรวมคณะกรรมการเดิมทั้ง 2 ชุดเข้าด้วยกัน ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2521 ประกอบด้วยประธานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นประธาน เลขาธิการคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นเลขานุการ หัวหน้าหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิร่วมเป็นกรรมการอีก 22 ท่าน

วัตถุประสงค์

เนื่องจากรัฐบาลได้เห็นความสำคัญของบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ว่าเป็นศูนย์กลาง วัฒนธรรม เป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดิน โดยมีพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุดของชาติ จึงจำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมโครงการและการก่อสร้างต่างๆ ภายในบริเวณนี้ให้เป็นการทำลายความสง่างามของโบราณสถานดังกล่าว โครงการกรุง

รัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) เพื่ออนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม
ควบคู่กันไปด้วย
- 2) เพื่อปรับปรุงพื้นที่บางส่วนให้เป็นที่ว่างและสวนสาธารณะ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ
- 3) เพื่ออนุรักษ์อาคารสถานที่และบริเวณบางส่วนที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม
สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์
- 4) เพื่อจำแนกและกำหนดประเภทการใช้ที่ดิน ให้เป็นสัดส่วนและให้
ประสานกับระบบถนน แผนการจราจรและระบบสาธารณูปโภคของเมือง

พื้นที่โครงการ

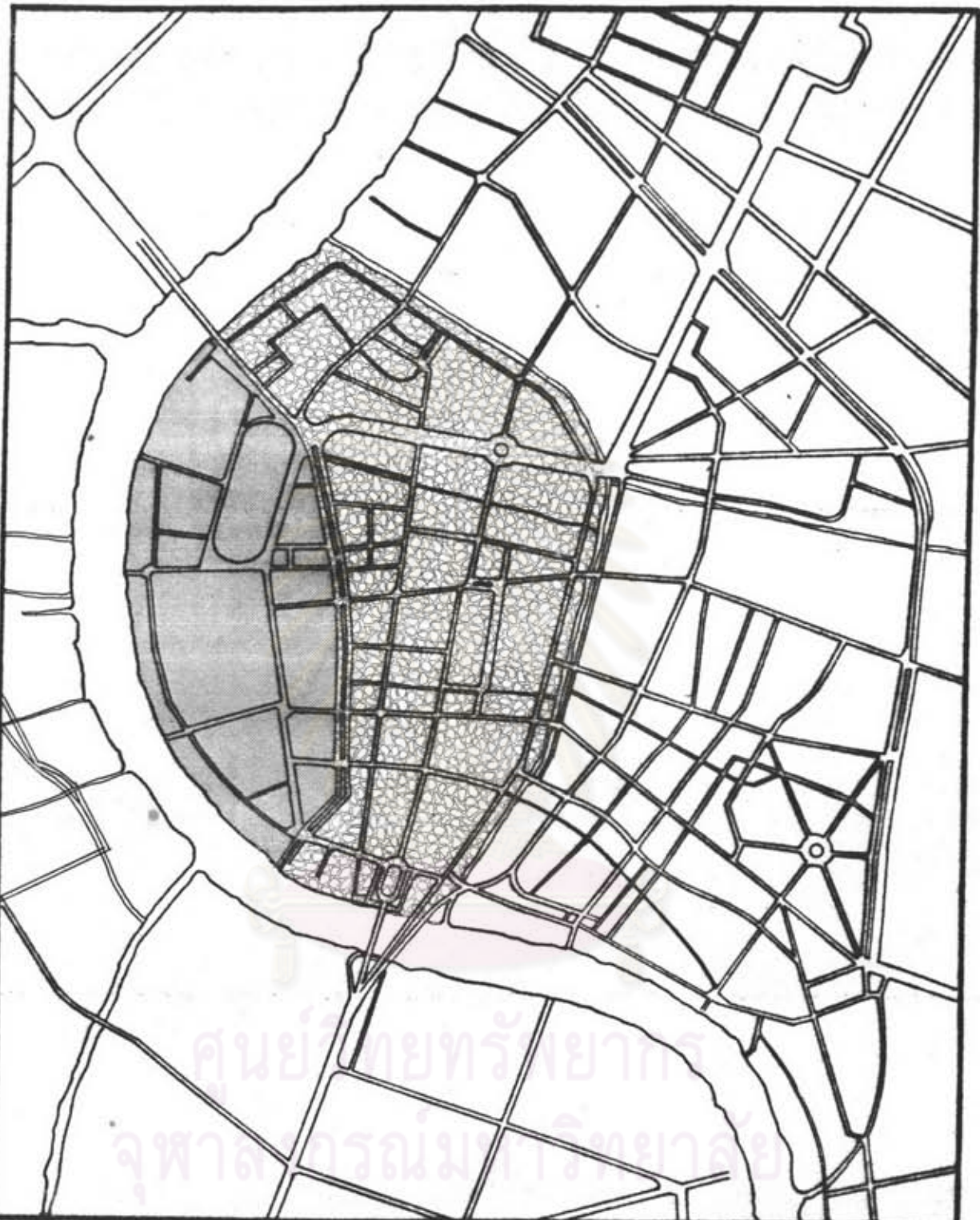
บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ คือ พื้นที่ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองรอบกรุง
(คลองบางลำภู-โอ่งอ่าง) มีเนื้อที่ทั้งหมด 4.1 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,538 ไร่ แบ่งออก
เป็นกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก (แผนที่ 2.1)

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน คือ บริเวณที่อยู่ภายในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา
ด้านพระบรมมหาราชวัง ไปจนถึงคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) มีเนื้อที่ประมาณ 1.8 ตาราง
กิโลเมตร หรือ 1,125 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร

กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก มีอาณาเขตถัดจากคลองคูเมืองเดิมไปจนถึงคลอง
รอบกรุง มีเนื้อที่ประมาณ 2.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,413 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงชนะ-
สงคราม แขวงตลาดยอด แขวงบวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ และแขวงบูรพาภิรมย์
เขตพระนคร

การดำเนินงานของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์

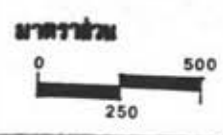
- 1) กำหนดนโยบาย แผน แนวทาง และมาตรการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา
กรุงรัตนโกสินทร์
  - แนวนโยบายการใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์และการออกกฎหมาย

แผนที่ : **พื้นที่โครงการกรุงรัตนโกสินทร์**
 สัญลักษณ์

- กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
- กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

แผนที่ 2.1

ที่มา:

การศึกษากินตมภาพกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา

- แผนอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งก่อสร้างภายในบรี เวณกรุงรัตน โกสินทร์
- แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตน โกสินทร์

2) การอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตน โกสินทร์

ในปี พ.ศ.2525 คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ โดยการสนับสนุนของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP/regional office) ได้จัดให้มีการประกวดผลงานการออกแบบด้านผังเมืองและสถาปัตยกรรม เพื่อสภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนาสำหรับกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้นำมาเป็นบรรทัดฐานในการวางแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาบรี เวณกรุงรัตนโกสินทร์ โดยแบ่งเป็นบรี เวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และบรี เวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก โดยกำหนดให้

- บรี เวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศูนย์บริหารราชการ และสถาบันการศึกษา พร้อมทั้งควบคุมให้มีการขยายตัวของพาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และกิจกรรมอื่นๆ ที่ดึงดูดให้เกิดความหนาแน่นแออัด และก่อให้เกิดปัญหาภาวะมลพิษ และส่งเสริมให้มีพื้นที่ว่างโล่งให้มากที่สุด เพื่อส่งเสริมและเชิดชูความสง่างามของพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และโบราณสถานสำคัญต่าง ๆ ภายในบรี เวณนี้

- บรี เวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ให้การใช้ที่ดินเป็นไปตามลักษณะเดิมที่เป็นอยู่ เช่น การพาณิชยกรรม บรี เวณบางลำภู วังบูรพา ปากคลองตลาด ซึ่งคณะกรรมการฯ มีนโยบายให้เป็นแหล่งบริการประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น ในการวางแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาชั้น คณะกรรมการฯ พิจารณาเป็นภาพรวมทั้งพื้นที่ถึงลักษณะการใช้ที่ดินที่เหมาะสมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว ต่อไป

จากแนวทางดังกล่าวข้างต้น ได้มีโครงการต่าง ๆ ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการ โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

ก) โครงการรื้อฟื้นโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ โครงการรื้อฟื้นพระที่นั่งภูวดลทัศนัยและหอกลองประจำเมือง โครงการรื้อฟื้นสะพานหก โครงการรื้อฟื้นประตูป้อมวังหน้า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ข) โครงการพัฒนานั้นที่เฉพาะภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ มีเป็นจำนวนมาก เช่น การย้ายตลาดนัดสนามหลวง หาบเร่ และแผงลอย การย้ายแผงหนังสือสนามหลวง การจัดสร้างสวนสาธารณะและพลับพลาที่ประทับชั่วคราวของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การปรับปรุงบูรณะปฏิสังขรณ์และพัฒนาคลองคูเมืองเดิม การศึกษาสำรวจพื้นที่แพรงนรา แพร่งสรรพศาสตร์ และแพร่งภูธร ของกรุงเทพมหานคร และโครงการย้ายสถานที่ราชการที่ไม่ควรจะต้องอยู่ในบริเวณนี้ เป็นต้น

๓) มาตรการที่นำมาใช้ในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายฯ ที่ได้กำหนดไว้ ได้แก่

ก) มาตรการชั่วคราวในการควบคุมการก่อสร้างอาคารภาครัฐบาล เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการฯ ได้พิจารณาให้ความเห็นในโครงการก่อสร้างอาคารของรัฐ จำนวน 4๐ โครงการ

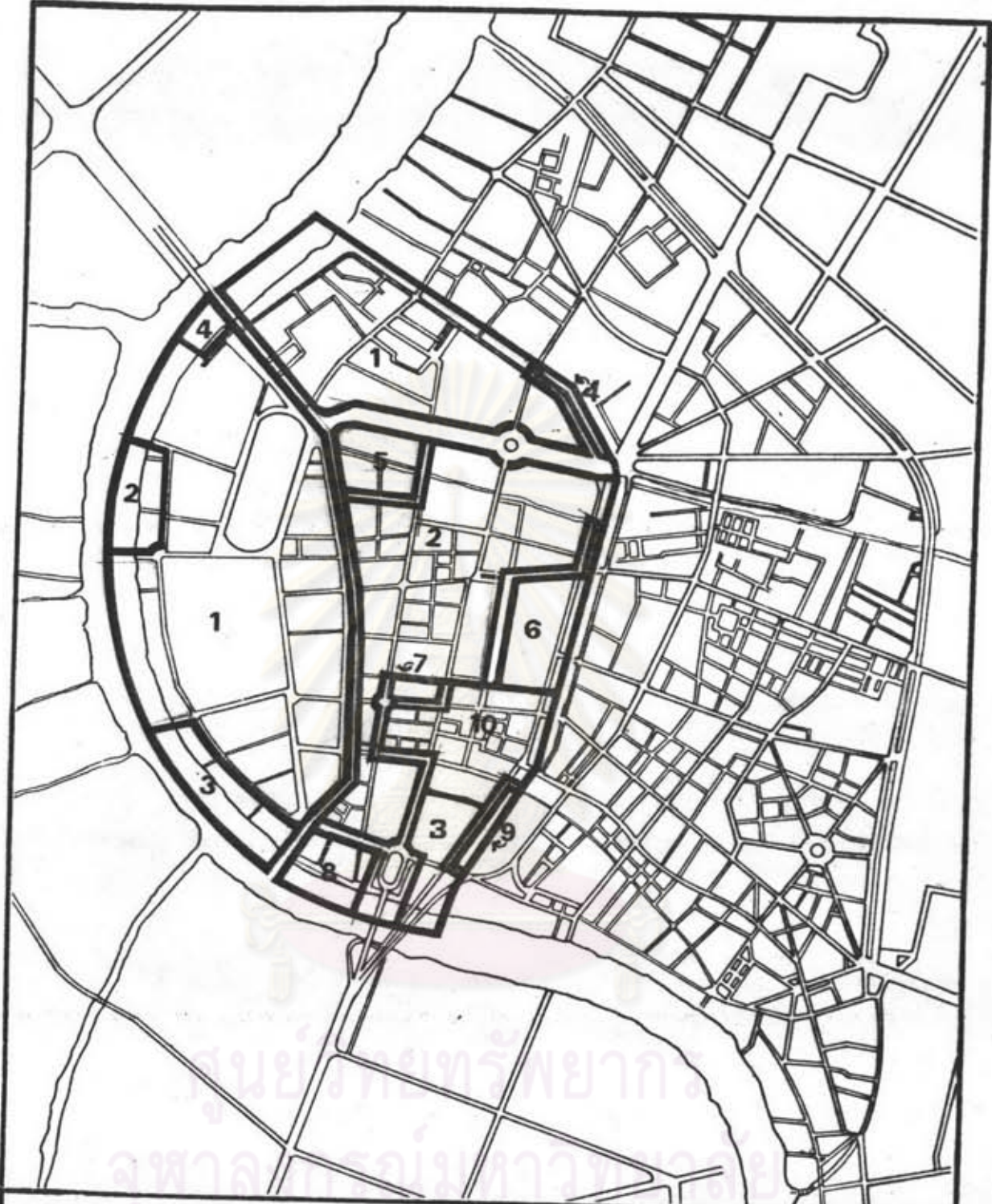
- ข) มาตรการสนับสนุนด้านงบประมาณกำหนดงานดำเนินการแบ่งเป็น
- สนับสนุนโครงการรื้อฟื้นโบราณสถาน เช่น พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
  - สนับสนุนโครงการพัฒนา เช่น โครงการจัดสร้างสวนสาธารณะและพลับพลาที่ประทับชั่วคราวของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
  - สนับสนุนโครงการก่อสร้างอาคาร เช่น การขยายการศึกษาของมหาวิทยาลัยศิลปากร ไปยังวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม
  - การย้ายสถานที่ราชการ
  - การบูรณะพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ค) มาตรการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ได้แก่

- ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
- ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก (แผนที่ 2.2)

ง) มาตรการด้านการป้องกันความเสียหายต่อโบราณสถาน ได้แก่ การห้ามรถบรรทุก ขนาดหนักตั้งแต่ ๓ เพลวขึ้นไป ผ่านเข้าไปในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน การจัดระบบการจราจร และการจัดสถานีต้นทาง ข.ส.ม.ก.

แผนที่ : บริเวณห้ามก่อสร้าง ตัดแปลง ใช้ หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคาร บางชนิด หรือบางประเภท ภายในบริเวณรัตนโกสินทร์ชั้นใน และชั้นนอก

สัญลักษณ์

 บริเวณที่กำหนด

ที่มา : กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 2.2

มาตราส่วน

M.

การศึกษาจินตภาพกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา

- 4) การควบคุมให้เป็นไปตามแนวนโยบายและแนวทางที่กำหนดไว้
  - ก) การติดตาม ประเมินผลของการดำเนินโครงการตามมติคณะกรรมการฯ
  - ข) การมอบหมายให้หน่วยงานปฏิบัติ ดำเนินการและรายงานผลต่อคณะกรรมการฯ
  - ค) การปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ

สำหรับโครงการย้ายสถานที่ราชการ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดพื้นที่ว่างเป็นอย่างมากในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ มีแนวความคิดพอสรุปได้ ดังนี้

1. หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่หลักที่ส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ราชบัณฑิตยสถาน ให้ตั้งอยู่ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ตามเดิม แต่ในกรณีที่มีปัญหาการใช้พื้นที่ ได้เสนอให้มีการขยายพื้นที่ไปใช้พื้นที่ของส่วนราชการที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งหน่วยราชการนั้นสมควรย้ายออกไป
2. หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ด้านบริหารเป็นหลักและเป็นหน่วยงานสูงสุดในแต่ละกระทรวง ทบวง กรม ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ให้คงตั้งอยู่ในบริเวณเดิม เช่น สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย และสำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น
3. หน่วยงานราชการกระทรวงยุติธรรม ได้แก่ ศาลต่างๆ ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดสถาบันหนึ่งในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ให้คงอยู่ในที่ตั้งเดิมต่อไป
4. หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่บริการเป็นหลักและบริหารเป็นรอง และไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมส่วนใหญ่ มีประชาชนไปมาติดต่อเป็นจำนวนมาก ทำให้มีความต้องการใช้พื้นที่สูง ทั้งพื้นที่อาคาร และบริเวณสำหรับจอดรถ และหน่วยงานยังสร้างปัญหาการจราจรคับคั่งรอบๆ บริเวณ ตลอดจนพื้นที่เป็นปัญหาต่อชุมชน จึงสมควรย้ายออกจากพื้นที่ดั้งเดิม เพื่อไปตั้งในที่ตั้งอื่นๆ ที่เหมาะสมต่อไป

นอกจากตัวอย่างการอนุรักษ์ทั้ง 2 แห่งแล้ว ในกรณีของผังเมืองรวมที่ประกาศใช้บังคับในท้องที่อำเภอเมือง และบริเวณข้างเคียงของจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อใช้เป็นแนวทางการ

พัฒนาเมืองเชียงใหม่ต่อไป นอกจากจะเป็นผังเมืองรวมของเมืองใหญ่ เมืองแรกที่ประกาศใช้ ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนโดยตรง กล่าวคือผังเมืองรวมดังกล่าว นอกจากเป็นนโยบายและมาตรการ เพื่อจัดระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีประสิทธิภาพตอบสนองการพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนแล้ว ยังให้ความสำคัญในการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมซึ่งมีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และ โบราณคดีให้เป็นเอกลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้มีการกำหนดประเภทการใช้ที่ดินพิเศษ ประเภทการอนุรักษ์เพื่อการส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ในบริเวณเขตเมืองเก่าภายในคูและกำแพงเมืองโบราณ โดยให้ใช้ประโยชน์เฉพาะเพื่อการส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น อุตสาหกรรมหัตถกรรม อุตสาหกรรมท่องเที่ยว อยู่อาศัย การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ และห้ามการก่อสร้างอาคารสูงเกิน 3 ชั้น ห้ามการใช้ที่ดินประเภทที่อาจก่อให้เกิดปัญหามลภาวะ เช่น โรงงาน โรงแรม คลังเชื้อเพลิง คลังวัตถุระเบิด เป็นต้น

2.2.2.3 การร่วมมือของภาคเอกชนในการอนุรักษ์

นอกจากโครงการของภาครัฐบาลดังกล่าวแล้ว ในส่วนของภาคเอกชน หรือ กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจในการพัฒนาสังคม ให้ดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความเจริญในอดีต และนับเป็นสมาคมที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ในประเทศไทย ที่สมควรกล่าวถึงมี 2 สมาคม คือ

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2476 โดยสถาปนิก 7 ท่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อ "ช่วยส่งเสริมวิชาสถาปัตยกรรมให้เจริญ และเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป ทั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในระหว่างสมาชิกด้วยกัน" และในปี พ.ศ. 2497 สมาคมได้เข้าอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ กิจกรรมของสมาคมในระยะแรก มุ่งส่งเสริมและคุ้มครองสมาชิกให้ได้ผลลัพธ์ในการประกอบวิชาชีพ ต่อมา พ.ศ. 2511 สมาคมได้จัดตั้งกรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมขึ้น อันนับเป็นการเริ่มต้นกิจกรรมของสมาคมที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างพัฒนาสังคม คณะกรรมการประกอบด้วยสถาปนิกและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ในระยะแรกได้ดำเนินการเสนอแนะทางราชการให้มีการรักษาอาคารสถานที่ที่สำคัญ เช่น ข้อเสนอเกี่ยวกับการรักษาศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ เสนอให้ระงับการรื้อพระราชวังสราญรมย์ เสนอโครงการปรับปรุงสวนลุมพินี เสนอการรักษาพระอุโบสถ โบราณวัดสัมพันธวงศ์ เป็นต้น นอกจากนี้คณะกรรมการยังจัดทำบัญชีอาคารสถานที่ที่สำคัญทางสถาปัตย-

กรรม (Inventory) จัดการอภิปรายและออกวารสารอาชาลฉบับพิเศษ หรือ ฉบับกรรมวิธีการ
 วิชาสาขานุรักษ์ศิลปกรรม เพื่อเป็นการเผยแพร่งานด้านอนุรักษศิลปกรรมให้ประชาชน หน่วยงาน
 เอกชนและหน่วยงานของรัฐ ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาบูรณะศิลปสถานของชาติ

ใน พ.ศ. 2512 นายพินิจ สมบัติศิริ ประธานกรรมวิธีการได้ยื่นหนังสือถึง
 จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี เพื่อแถลงให้ทราบถึงการดำเนินงานด้านอนุรักษศิลปกรรมของ
 ชาติ และขอความสนับสนุนจากภาคเอกชนและรัฐบาลเพื่อประโยชน์ของประเทศ รัฐบาลให้ความ
 เห็นชอบและให้การสนับสนุนโดยให้สมาคมแต่งตั้งผู้แทน ร่วมในคณะกรรมการสำรวจและหา
 ทางป้องกันปราบปรามการทำลายโบราณวัตถุร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้ ภาคเอกชน
 ยังให้การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ เช่น สยามสมาคม มูลนิธิเอเชีย มูลนิธิฟอร์ด เป็นต้น

กรรมวิธีการวิชาการสาขานุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมได้ดำเนินงานเพื่ออนุรักษ
 ศิลปสถาปัตยกรรมของชาติมานับเป็นเวลานาน มีผลงานสำคัญๆ โดยเฉพาะบนพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์
 ดังนี้

- พ.ศ. 2511 - นิทรรศการพระนคร เมื่อ 100 ปี
- 2513 - บูรณะหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม
- 2514 - บูรณะวัดสัมพันธวงศ์
- 2516 - บูรณะ ปรับปรุง ศาลาการเปรียญ และคัดค้านการสร้าง
 อาคารเรียนหลังใหม่ วัดราชบพิธ
- 2518 - ติดต่อกับสำนักพระราชวัง เรื่องการอนุรักษโบราณสถาน
 ในพระบรมมหาราชวัง
  - พิมพ์หนังสือสะพานเก่ากรุงเทพฯ
- 2519 - สัมมนาเรื่อง การอนุรักษสถาปัตยกรรมโบราณ
- 2520 - เสนอให้ใช้บ้านพิษณุโลกเป็นบ้านพักนายกรัฐมนตรี
  - พิจารณาเรื่อง อาคารใหม่ขององค์การคลังสินค้า จะ
 ทำลายทัศนียภาพพระบรมมหาราชวัง และวัดพระเชตุพนฯ
- 2521 - จัดทำ Slide ออกโทรทัศน์ และภาพยนตร์เพื่อให้
 ประชาชนเกิดความหวงแหนมรดกของชาติ
- 2523 - จัดทำแผนที่แสดงศิลปกรรมในกรุงเทพฯ และอยุธยา ฯลฯ
 หนังสือเกี่ยวกับวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจัดทำ
 ไปสเตอร์เพื่ออนุรักษศิลปสถาปัตยกรรม โดยได้รับความ

ร่วมมือจากธนาคารต่างๆ

- 2524 - อนุรักษ์วัดบางขุน จ.นนทบุรี โดยมีบริษัทปูนซีเมนต์ไทย เป็นผู้อุปถัมภ์
- ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดทำโปสเตอร์แผ่นภาพพระบรมฉายาลักษณ์ 9 รัชกาล เพื่อสมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์
  - จัดนิทรรศการภาพถ่ายกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ 200 ปี
  - จัดพิมพ์หนังสือวัดระฆังโฆสิตาราม
- 2525 - ทูลเกล้าฯ ถวายสมาชิกภาพกิตติมศักดิ์ของสมาคมแต่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี
- 2525, 2527 - ประกวดแบบผลงานสถาปัตยกรรมดีเด่น และ 2530 - สรรหาอาคารโบราณที่ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี เพื่อรับพระราชทานประกาศนียบัตร
- คัดเลือกบุคคล หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับงานศิลป สถาปัตยกรรม หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม เริ่มกิจการของสมาคมใน พ.ศ. 2510 และได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นสมาคมใน พ.ศ. 2514 สมาคมก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจและเจตนาแน่วแน่ที่จะผดุงรักษาศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมของชาติ และส่งเสริมสนับสนุนการก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในคุณค่าของศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

กิจกรรมต่างๆ ที่สมาคมได้ดำเนินการแล้วที่สำคัญ มีดังนี้

- เสนอแนะให้แก่ หรือให้มีกฎหมาย พ.ร.บ.วนอุทยานแห่งชาติ พ.ร.บ.ผังเมือง พ.ร.ก.สำนักคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ร.ก.อนุรักษ์บ้านเชียง ฯลฯ
- งานสำคัญ เช่น เสนอให้อนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ และแกนโบราณนครกรุงเทพฯ จัดตั้งห้องสมุดรัชกาลที่ 1 วัดระฆังโฆสิตาราม ซ่อมพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สัมมนาพระอาจารย์ในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัด สร้างตำราสอนการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ระเบียบการสร้างถนนคล้อมคลองตามโครงการ กทม. เปลี่ยนเส้นทางขนส่งมวลชนบางสายใน กทม. ขอสวนสาธารณะเป็นสวนสาธารณะให้ประชาชน อนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมในวัดราชบพิธ อนุรักษ์วังท่าพระ และวังสนามจันทร์ ขอร้องนักวิชาการ ข้าราชการทุกฝ่าย

ตลอดจนกลุ่มชนให้ช่วยกันต่อต้านการทำลายป่า การทำลายศิลปวัตถุ ประวัติศาสตร์โบราณคดี กับ การสร้างสรรพัฒนาที่ทำลายผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนตลอดจนมนุษยชาติในที่สุด กิจกรรมครั้งล่าสุดของสมาคม ได้แก่ การจัดการสัมมนาเรื่อง "อุทกภัยภาคใต้ - โศกนาฏกรรมที่น่าจะหลีกเลี่ยงได้" เมื่อวันที่ 18-19 มกราคม 2532 นี้

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทั้งสองสมาคมนับเป็นภาคเอกชนที่สำคัญที่มีบทบาทต่อวงการอนุรักษ์ในประเทศไทย เพราะนอกจากจะประกอบด้วยสมาชิกผู้ทรงความรู้ในทางการอนุรักษ์จำนวนมากแล้ว ยังสามารถดำเนินการอนุรักษ์ศิลปและสถาปัตยกรรมหลายโครงการได้เป็นผลสำเร็จ เงินทุนที่ใช้ในการดำเนินงาน ทั้งสองสมาคมหารายได้จากความช่วยเหลือของบริษัทใหญ่ๆ เช่น บริษัทเชลล์แห่งประเทศไทย บริษัทปูนซีเมนต์ไทย ธนาคารพาณิชย์ต่างๆ และจากต่างประเทศ แม้ว่าวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ของสมาคมจะครอบคลุมไปทั่วทั้งประเทศไทย แต่ก็เน้นว่ามีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่ผลักดันให้มีคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น และคาดได้ว่าทั้งสองสมาคมจะเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งพื้นที่อันมีค่าอื่นๆ ทั่วทั้งประเทศต่อไปในอนาคต

2.3 นโยบายและกฎหมายที่มีผลเกี่ยวข้องต่อการอนุรักษ์

ในด้านของการอนุรักษ์เอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน แม้ว่าจะยังไม่ได้รับความสนใจในหมู่ประชาชนทั่วไปเท่าที่ควร แต่ในการกำหนดนโยบายระดับประเทศและระดับท้องถิ่นหลายหน่วยงานก็ได้ให้ความสนใจ และมีการกำหนดนโยบายที่มีผลต่อการอนุรักษ์ไว้เป็นการเฉพาะ กล่าวคือ

2.3.1 นโยบายระดับประเทศ ระดับเมือง และระดับท้องถิ่น

1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534)

โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนโยบายชะลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และกระจายกิจกรรมเศรษฐกิจไปสู่ชุมชนหลักในภูมิภาคและในเขตปริมณฑล ให้สามารถเป็นฐานการจ้างงานและกระจายประชากรไปอยู่ในเขตปริมณฑล แทนการเดินทางเข้ามาหางานและบริการในกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ในส่วนของแผนพัฒนาสังคม แผนพัฒนาคุณภาพของคน พัฒนากำลังคนและแรงงาน ได้ระบุให้ดำเนินการในด้านฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาศิลป

วัฒนธรรมของชาติเน้นการธำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตและค่านิยมอันดีงามของไทย ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5

2) ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2544 โดยสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย การจัดทำผังเมืองรวมฉบับนี้ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยในด้านของการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของชาติ ผังเมืองรวมกรุงเทพฯ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ให้มีการส่งเสริม และรักษาโบราณสถาน วัฒนธรรม และสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าต่อความเป็นอยู่ สภาวะแวดล้อมและเอกลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร ในการนี้ได้กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ (บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออก ถึงเขตคลองรอบกรุง) เป็นบริเวณอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งบริเวณดังกล่าวนับเป็นศูนย์รวมของมรดกทางวัฒนธรรม เป็นที่ตั้งทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่มีค่าของประเทศ สมควรที่จะอนุรักษ์อาคารสถานที่เหล่านี้ และสภาพแวดล้อมโดยรอบให้ปลอดจากการรุกรานของกิจกรรมประเภทอื่น ๆ เพื่อธำรงไว้เป็นสมบัติของชาติและสืบทอดให้แก่อนุชนรุ่นต่อไป

3) แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2530-2534) โดยกรุงเทพมหานครได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ว่า เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม เป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติ แต่ปัจจุบันการพัฒนาต่าง ๆ ในบริเวณก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพแวดล้อมและโบราณสถานอย่างรุนแรง จึงมีนโยบายในการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม และพัฒนาส่วนอื่นๆ หรือกิจกรรมอื่นๆ ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งมีการสำรวจสภาพโบราณสถาน รูปแบบทางศิลปะ สภาพแวดล้อม และประวัติความเป็นมาของศาสนสถาน และโบราณสถานอื่นๆ ทั้งทั้งกรุงเทพมหานคร โดยดำเนินการต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2520-2524) มีการกำหนดแผนดำเนินงานในรูปของโครงการต่าง ๆ หลายโครงการ เช่น

- โครงการดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูบริเวณท่าพระจันทร์
- โครงการดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูบริเวณท่าเตียน
- โครงการบูรณะปรับปรุงป้อมมหากาฬและบริเวณโดยรอบ
- โครงการสวนสาธารณะป้อมพระสุเมรุ
- โครงการบูรณะปรับปรุงกำแพงเมือง หน้าวัดบวรนิเวศ (ดำเนินการร่วม)

กับกรมศิลปากร)

- โครงการดำเนินการบูรณะและปรับปรุงอุปกรณ์สาธารณูปโภคและระบบประปาเมืองเดิม
- โครงการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการวางผังบูรณะปรับปรุงอาคารสิ่งก่อสร้าง และบริเวณที่มีคุณค่าสำคัญทางประวัติศาสตร์ (ดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากร)
- โครงการศึกษาสำรวจเพื่อบูรณะ ปรับปรุง บริเวณย่านการค้าและที่พักอาศัย
- โครงการปรับปรุงบริเวณสนามหลวงและสนามชัย

4) โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ โครงการนี้นับเป็นโครงการที่มีเป้าหมาย เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยตรงที่สุด โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ดำเนินการกำหนดนโยบายและแผนงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ กำหนดหลักเกณฑ์การก่อสร้างอาคารทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนให้สอดคล้องกับนโยบายอนุรักษ์ ฯลฯ แล้วเสร็จไปหลายโครงการ และที่สำคัญ คือ มีการร่วมมือกับภาคเอกชนในการจัดประกวดการออกแบบวางผังเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบรอบ 200 ปี ของการก่อตั้ง วันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2525 ความสำเร็จของโครงการดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงความร่วมร่วมนิยม และประสานงานกันของนักวิชาการรัฐบาลและภาคเอกชน ที่ต้องการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในเชิงการอนุรักษ์อย่างจริงจัง เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์วัฒนธรรมชั้นเอกของชาติ อันนับเป็นนิมิตหมายที่ดีของการดำเนินโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป

นอกจากนี้ โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ยังร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น ในการประกาศข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงเทพมหานครชั้นในและชั้นนอก ดำเนินโครงการรื้อฟื้นโบราณสถานสำคัญ ๆ หลายแห่ง ดังกล่าวในรายละเอียดไปข้างต้นแล้ว รวมทั้งพิจารณาเตรียมการขยายอาณาเขตพื้นที่อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ออกมาถึงเขตคลองผดุงกรุงเกษม และบริเวณอื่นที่สมควรทำการอนุรักษ์ต่อไป

2.3.2 กฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในด้านของกฎหมายที่ประกาศใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน มีกฎหมายหลายฉบับที่น่าสนใจ และ

อาจนำมาไว้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ ได้แก่

1) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบำรุงรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่างๆ การขึ้นทะเบียนโบราณสถานและการกำหนดเขตที่ดินโดยรอบให้เป็นเขตโบราณสถานตามสมควร รวมไปถึงการให้โอกาสแก่ผู้ครอบครองเขตโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุ มีโอกาสยื่นคำร้องคัดค้านการขึ้นทะเบียนฯ ต่อศาลได้ นอกจากนี้ยังมีสาระเกี่ยวกับการควบคุมการก่อสร้าง ซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลงโบราณสถานและอาคารภายในเขตโบราณสถานที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนฯ แล้ว บทลงโทษการลักลอบขุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณโบราณสถาน การเนรเทศ ทำลายโบราณสถาน

2) พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดฯ พ.ศ. 2503 มีประเด็นเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดของบ้านเมือง ซึ่งประชาชนมีส่วนร่วมด้วย เช่น การรักษาความสะอาดบนทางเท้า คู คลอง การดูแลไม่ปล่อยให้อาคารเกิดความสกปรกรกรุงรัง นับว่ากฎหมายฉบับนี้เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองมาก

3) พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนผังและโครงการดำเนินการเพื่อพัฒนาดำรงรักษาบริเวณเฉพาะแห่ง หรือกิจการที่เกี่ยวข้องกับเมือง และบริเวณที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์แก่การผังเมือง การสำรวจข้อมูล การรื้อย้ายอาคารที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับปรุง และการระงับยับยั้งการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่ไม่เป็นไปตามแผน อย่างไรก็ตามกฎหมายฉบับนี้มีข้อจำกัดในการปฏิบัติ เนื่องจากสาระสำคัญของกฎหมายไม่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองสิทธิ และผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากการคุ้มครองทั้งผู้ดำเนินการ และเจ้าของที่ดิน หรือ ผู้อยู่อาศัยเดิม

4) พระราชบัญญัติควบคุมอาคารฯ พ.ศ. 2522 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับอาคารที่สร้างใหม่ ต้องมีความมั่นคงแข็งแรง มีความปลอดภัย การป้องกันอัคคีภัย การสาธารณสุข การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การผังเมือง การสถาปัตยกรรม และการอำนวยความสะดวกแก่การจราจร ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดโทษของผู้ปลูกสร้างอาคารผิดพระราชบัญญัติ นับว่าเป็นการป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมโทรมของลักษณะทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมได้มาก

5) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเรื่องควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. 2522 เหตุผลใน

การประกาศใช้ข้อบัญญัติฉบับนี้คือ เนื่องจากขณะนี้การควบคุมการก่อสร้างได้มีเทศบัญญัติและกฎกระทรวงใช้บังคับอยู่หลายฉบับ กล่าวคือ ในเขตเทศบาลนครกรุงเทพเดิมใช้เทศบัญญัติของเทศบาลกรุงเทพ ในเขตเทศบาลนครธนบุรีเดิมใช้เทศบัญญัติของเทศบาลนครธนบุรี และในพื้นที่กรุงเทพมหานครส่วนที่อยู่นอกเขตเทศบาลเดิมใช้กฎกระทรวง พ.ศ. 2498 ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พุทธศักราช 2479 ประกอบด้วยเทศบัญญัติและกฎกระทรวงดังกล่าวไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้น

อาคารที่ปลูกสร้างในกรุงเทพมหานครปัจจุบันถูกควบคุมด้วยข้อบัญญัติฯ พ.ศ. 2522 นี้ เป็นส่วนใหญ่และ เมื่อนำมาใช้ควบคุมการปลูกสร้างอาคารในกรุงรัตนโกสินทร์ ความไม่เหมาะสมในข้อบัญญัติบางข้อ ได้ทำลายสภาพแวดล้อมและสัดส่วนของเมือง โดยเฉพาะในเรื่องความสูง ความสูงตามที่ข้อบัญญัติ กำหนดขึ้นตามข้อ 71 บัญญัติไว้ว่า

"ห้ามมิให้ปลูกสร้างอาคารสูงกว่าระดับพื้นดิน เกินสองเท่าของระยะจากผนังด้านหน้าของอาคารจดแนวถนนผ่ากตรงข้าม"

อาคารเก่าในกรุงรัตนโกสินทร์ เช่นอาคารตึกแถวโดยส่วนใหญ่มีความสูงจากพื้นขึ้นแรกถึงเพดานประมาณ 3.75 เมตร และชั้นที่ 2 และ 3 มีความสูงประมาณ 3.00 เมตร ตั๋วอาคารมีความสูง 2-3 ชั้นโดยทั่วไปหลังคาเป็นแบบจั่วหรือปั้นหยา ดังนั้นเมื่อมีการปลูกสร้างอาคารใหม่ตามข้อบัญญัติฯ ขึ้น ความสูงของอาคารจะเปลี่ยนไป เกิดการเปรียบเทียบกันขึ้นกับอาคารเก่า ความสูงดังกล่าวนี้ ทำให้เส้นขอบฟ้าของเมืองเปลี่ยนไป เป็นการทำลายเส้นขอบฟ้า (Skyline) เดิมของเมืองด้วย

6) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องอาคารจอตรถยนต์ พ.ศ. 2521 เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติฉบับนี้ เนื่องจากยังไม่มีข้อบัญญัติอาคารจอตรถยนต์ขึ้นใช้บังคับในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นเหตุให้ต้องนำข้อบังคับเกี่ยวกับลักษณะอาคารชนิดอื่นมาใช้บังคับ ซึ่งไม่เหมาะสมและเพื่อให้เหมาะสมกับความเจริญในสภาพปัจจุบันจึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับอาคารจอตรถยนต์ขึ้น ประเด็นหลักของกฎหมายฉบับนี้ คือ การกำหนดแนวรั้วอาคาร กำหนดส่วนเปิดโล่งของอาคารจอตรถยนต์ และการให้มีระบบท่อตันน้ำดับเพลิง ฯลฯ

7) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือ

เปลี่ยนการใช้อาคารชนิดใดหรือประเภทใด ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นในและขึ้นนอก
 เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร 2 ฉบับนี้ ก็เนื่องจากว่าบริเวณกรุงรัตน
 โกสินทร์เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมอันสำคัญของประเทศในทุกด้าน จึงปรากฏว่า ปัจจุบันบริเวดังกล่าว
 ก่อให้เกิดมีปัญหาทางด้านการจัดวางผังเมือง การใช้ที่ดิน การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ
 อันเป็นมรดกสืบทอดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาติและปัญหาทาง
 สภาวะแวดล้อม ดังนั้น เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวอันจะฝังมีมากยิ่งขึ้นในอนาคต จึงได้
 ตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร 2 ฉบับนี้ขึ้น

จะเห็นได้ว่า ในการกำหนดนโยบายระดับต่าง ๆ ของรัฐบาล ได้ให้ความสำคัญและ
 ต้องการทำการอนุรักษ์บริเวณที่มีคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และเป็นเอกลักษณ์
 ของชาติ โดยเฉพาะบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ (หมายถึงบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ตะวัน
 ออก ถึงเขตคลองรอบกรุง) สอดคล้องกันตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ระดับชาติ ระดับผังเมืองรวม และ
 ระดับแผนพัฒนาฯ ของท้องถิ่น รวมทั้งความร่วมมืออย่างเต็มที่ของนักวิชาการ และภาคเอกชน
 ทั้งในอนาคต อาจขยายเขตพื้นที่อนุรักษ์ออกไปจนถึงเขตคลองผดุงกรุงเกษม หรือพื้นที่อื่นที่
 เหมาะสมต่อไป แต่ในทางปฏิบัติ พบว่ามีกฎหมายที่จะใช้เป็นเครื่องมือในทางอนุรักษ์น้อยมาก
 และไม่ใช่มกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์โดยตรง สิ่งที่ใช้ได้ผลที่สุดในขณะนี้ได้แก่ ข้อบัญญัติกรุงเทพ
 มหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างฯ บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ 2 ฉบับเท่านั้น

2.4 สรุปปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ ของไทย

สำหรับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมของไทยนั้น ถึงแม้จะมีนโยบายของรัฐ
 และกฎหมายสนับสนุน แต่โอกาสของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงอนุรักษ์
 ชุมชนเมืองใด ๆ ที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ ดังที่ เยอรมัน อิตาลี หรือสิงคโปร์ ทำได้นั้น เรา
 ไม่สามารถทำได้ แม้แต่โครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งรัฐบาลเปิดให้มีการประกวดแบบในแนว
 ความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ซึ่งบริษัทชินครอน จำกัด ได้รับการตัดสินให้
 ชนะเลิศนั้น การเสนอแนวความคิดต่าง ๆ ก็ยังไม่สามารถระทำการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่ง
 แวดล้อมตามแนวความคิดที่เสนอแนะได้ ทั้งนี้เนื่องจากอุปสรรคจากปัจจัยหลายประการ ปัญหา
 ของการอนุรักษ์ที่ทราบกันทั่วไปก็คือ ปัญหาความเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองเบียดบังการอนุรักษ์
 และปัญหาขาดเงินทุนสนับสนุนการดำเนินการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามมีปัญหาซึ่งนับว่ามีความสำคัญ
 และเป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์อีก 4 สาเหตุใหญ่ๆ คือ

1) รัฐไม่มีนโยบายในการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง การเรียกร้องให้กระทำการอนุรักษ์โดยกลุ่มนักวิชาการ ต้องใช้เวลาต่อสู้ที่ยาวนานกว่าจะประสบผลสำเร็จในแต่ละโครงการ ซึ่งบางครั้งไม่ทันต่อเหตุการณ์ รูปแบบของเมืองถูกเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ก่อนจะมีกฎหมายมาควบคุม เช่น โครงการกรุงรัตนโกสินทร์เอง ซึ่งกลุ่มนักวิชาการเริ่มรณรงค์ให้ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์มานานตั้งแต่ พ.ศ. 2511 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2532 เพิ่งมีการประกาศเขตอนุรักษ์เพียงเขตคลองรอบกรุง และมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครประกาศควบคุมสิ่งก่อสร้างในบริเวณเพียง 2 ฉบับควบคุม และไม่มีขอบเขตกว้างขวางนัก หรือคุมได้เฉพาะบางเรื่อง เช่น ความสูงอาคาร แนวกอร่นของอาคาร ซึ่งยังไม่เพียงพอ แนวทางแก้ปัญหาจึงสมควรกระตุ้นให้รัฐมีความสนใจการอนุรักษ์อย่างจริงจัง ปรับปรุงระบบการจัดการและการบริหารองค์การของการจัดการ เพื่อให้โครงการบรรลุผลสำเร็จ ควบคู่ไปกับการศึกษาด้านวิชาการทางประวัติศาสตร์และการอนุรักษ์ รวมทั้งเร่งแก้ไขความล่าช้าของการออกกฎหมาย

2) ความขัดแย้งในความเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ยังไม่มีมาตรฐานใดเป็นเครื่องตัดสินชี้ขาดได้ ดังเช่น กรณีเรืออาคารราชดำเนินกลาง ช่วงโรงพยาบาลเดลิมาไทย ในเรื่องนี้ปรากฏความคิดเห็นขัดแย้ง ระหว่างฝ่ายเห็นด้วยและฝ่ายไม่เห็นด้วยกับการรื้อ ฝ่ายที่เห็นด้วยให้เหตุผลในระดับความสำคัญของโลหะปราสาท วัดราชบพิธ ซึ่งนับเป็นโบราณสถานสำคัญอย่างหาที่ใดเทียบเคียงไม่ได้ และถูกบดบังอยู่จนเป็นการถาวร การรื้ออาคารเดลิมาไทยเท่านั้นที่จะเป็นหนทางเสริมสร้างความสำคัญ และความมั่งคั่งงามของโลหะปราสาทให้ปรากฏแก่สายตาได้ ส่วนฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยให้เหตุผลในด้านของมุมมอง ความต่อเนื่องของกลุ่มอาคารที่สัมพันธ์กันตลอดทั้งแนวถนน แม้อายุอาคารและรูปแบบทางศิลปะจะไม่อาจเทียบเคียงกับโลหะปราสาทได้ก็ตาม แต่อาคารทั้งหมดก็มีสุนทรียภาพที่ไม่อาจปฏิเสธ และนับเป็นสัญลักษณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ยุคใหม่มาตลอด นับเป็นความขัดแย้งของกลุ่มนักวิชาการที่ไม่อาจหาข้อยุติ ไม่มีผู้ตัดสิน แม้อาคารเดลิมาไทยกำลังจะถูกรื้อลงในวันนั้นก็ตาม

3) ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่ตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์อย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะขาดการปลูกฝังความรู้สึกนี้มาตั้งแต่เด็ก ทำให้คนส่วนใหญ่มองไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ รวมทั้งมีทัศนคติในทางลบต่อการอนุรักษ์ เห็นว่าการอนุรักษ์เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา มีเพียงคนกลุ่มน้อย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยนักวิชาการที่ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ทั้งด้านการกำหนดนโยบายรัฐและด้านผลประโยชน์ตอบแทนแก่ผู้ลงทุน ที่พยายามต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์

4) หน่วยงานรัฐขาดเทคนิคในการสร้างแรงจูงใจประชาชนให้ร่วมมือในการอนุรักษ์ ดังกล่าวแล้วว่าการอนุรักษ์ต้องการความร่วมมือจากทุกฝ่าย การกระตุ้นและเร่งเร้าให้ประชาชนให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์อาคารและสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ อาจกระทำได้ด้วยการจัดตั้งอนุกรรมการการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมประจำทุกจังหวัด เพื่อเสริมบทบาทของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น การให้รางวัลการอนุรักษ์ ให้การสนับสนุนด้านการเงิน การบริการ ตลอดจนเทคนิคในการอนุรักษ์ หรือแม้แต่การประกาศเกียรติคุณ เป็นต้น

2.5 ขบวนการอนุรักษ์ (Process of Conservation)

หลังจากศึกษารูปแบบการอนุรักษ์เมืองในที่ต่าง ๆ พอเป็นสังเขปแล้ว สามารถกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ เพื่อใช้ในวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ

2.5.1 สิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ มุ่งเน้นการอนุรักษ์ความเป็นอยู่ของทั้งบริเวณ สิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในปัจจุบันจึงมี 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ลักษณะเฉพาะของเมือง (Character of Town) และสถาปัตยกรรม (Architecture)

1) ลักษณะเฉพาะของเมือง โดยเนื้อหาของการอนุรักษ์นั้น สิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ก็คือ ลักษณะเฉพาะของเมือง (Character of Town) ซึ่งในที่นี้หมายถึงเอกลักษณ์ของเมืองอันเกิดจาก ภาพรวม (Image) ของการรวมตัวกันของกลุ่มอาคาร (Building Fabric) รูปแบบเฉพาะของเมืองและโครงข่ายถนน (Pattern of Land) รวมทั้งบรรยากาศของชุมชน ลักษณะและกิจกรรมของสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนอิทธิพลจากภูมิประเทศและนโยบายทางการเมือง หรือหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากเมืองอื่น ๆ นั้นเอง (Burke 1976, จีราพร แสงศิลป์ 2527 : 89-92)

สำหรับในวิทยานิพนธ์นี้ ได้พิจารณาเลือกเทคนิคการศึกษาจินตภาพของเมือง ซึ่ง Kevin Lynch สถาปนิกชาวอเมริกันได้ทำการศึกษาไว้ในเรื่อง Image of the City เมื่อ ปี ค.ศ. 1960 (Kevin Lynch 1960) เขาพบว่าองค์ประกอบหลักของเมือง 5 ประเภท ได้แก่ เส้นทาง (Paths) เส้นขอบ (Edges) ย่าน (Districts) ศูนย์ชุมชน (Nodes) และภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks) จะปรากฏร่วมกันในจินตภาพและเป็นส่วนสำคัญในการศึกษา

ลักษณะเฉพาะของเมือง ซึ่งนอกจากจะค้นหาองค์ประกอบเมืองดังกล่าวแล้ว ยังได้ พิจารณาด้าน
ภูมิทัศน์ชุมชนประกอบ เพื่อเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของเมือง หรือ สภาพกายภาพเด่น ๆ ของ
เมืองที่ชัดเจนขึ้น

การศึกษาจินตภาพเมือง โดย Kevin Lynch (แผนภูมิ 2.1)

จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ มนุษย์เรียนรู้สภาพแวดล้อมกายภาพและ
สามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมกายภาพ เรารู้ว่าเป็นสภาพแวด
ล้อมอะไร อยู่ที่ไหน มีลักษณะทางกายภาพอย่างไร ตลอดจนมีความรู้สึกและทัศนคติที่เกี่ยวข้อง
อย่างไร สิ่งที่เราเรียนรู้เหล่านี้ ปรากฏเป็นความจำในสมองของมนุษย์ สภาพแวดล้อมกายภาพที่
ปรากฏอยู่ในความจำระยะยาว มักเป็นสภาพแวดล้อมที่เราคุ้นเคยเป็นเวลานาน และหากเป็น
สภาพแวดล้อมใหม่ สภาพแวดล้อมที่เรายังจำได้นั้น มักมีลักษณะทางกายภาพที่ประทับใจบางประ
การ ทำให้ปรากฏในความจำระยะยาว เช่น สภาพแวดล้อมที่เป็นภูมิสัญลักษณ์ หรือ สภาพแวด
ล้อมที่มีเอกลักษณ์ หรือมีลักษณะเด่นชัด

สิ่งที่มนุษย์เรียนรู้และจำได้จากสภาพแวดล้อม มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นระบบ กล่าวคือ
เกิดการจัดระเบียบ และสะสม ประมวลประสบการณ์ในกระบวนการรู้ไว้ทั้งหมด หรือ เรียกว่า
ระบบมโนทัศน์ (Conceptual System) (วิลลิสทรี หรยางกูร 2530 : 153-154) ส่วน
สำคัญของโครงสร้างของระบบมโนทัศน์มี 3 ส่วน คือ

1. จินตภาพ ได้แก่ ส่วนที่ปรากฏขึ้นทางจิตของสภาพแวดล้อมกายภาพที่รับรู้ ผ่าน
ทางการมองเห็นจินตภาพในที่นี้ เน้นความสำคัญที่คุณสมบัติทางกายภาพที่มีผลต่อการเกิดจินตภาพ
2. ระยะทางและขอบเขต ได้แก่ ส่วนที่แสดงความสัมพันธ์ของตำแหน่งองค์ประกอบ
ที่เกิดเป็นจินตภาพ โดยเน้นความสำคัญที่ระยะทางหรือขอบเขต
3. ความหมาย ได้แก่ ส่วนที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าสิ่งที่ปรากฏในจินตภาพนั้นคือ
อะไร มีหน้าที่ใช้สอยประการใด และก่อให้เกิดความรู้สึกและทัศนคติประการใด ความหมาย
ในที่นี้ จึงรวมทั้งความหมายทางหน้าที่ใช้สอย และความหมายทางอารมณ์

ทั้งระยะทางหรือขอบเขตและความหมาย ต่างแอบแฝงอยู่ในจินตภาพ ส่วนสำคัญทั้ง 3 ประการนี้ จึงต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน ที่ทำให้เกิดระบบมโนทัศน์ที่ชัดเจนขึ้นได้ ได้มีการนำความรู้เหล่านี้ มาประมวลศึกษาเกี่ยวกับระบบมโนทัศน์ของสภาพแวดล้อมกายภาพมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาการเกิดจินตภาพของสภาพแวดล้อม ในปี ค.ศ. 1960 Kevin Lynch ได้ทำการศึกษาจินตภาพของเมืองและเสนอผลงานในหนังสือ "The Image of The City" เป็นการศึกษาที่มีรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพของเมือง วิธีการในการค้นหาจินตภาพที่อยู่ภายในจิต ซึ่งผลของการศึกษานี้ สามารถนำมาประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบสภาพแวดล้อมชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ได้

ในการศึกษาของ Lynch ส่วนประกอบสำคัญในระบบมโนทัศน์ของเมือง ซึ่ง Lynch เรียกรวมกันว่า "Image" นั้น มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่

1. เอกลักษณ์ (Identity) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองต่างปรากฏในลักษณะที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และต่างก็เป็นสิ่งที่แยกจากกันได้โดยมีสัญญาณชี้แนะปรากฏอยู่
2. โครงสร้าง (Structure) หมายถึง ความสัมพันธ์ทางกายภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อกัน รวมทั้งความสัมพันธ์ทางกายภาพระหว่างสิ่งต่าง ๆ กับผู้รับรู้
3. ความหมาย (Meaning) หมายถึง ความสำคัญที่มีต่อการเกิดความเข้าใจ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ อาจเป็นความหมายทางด้านการใช้สอย หรืออาจเป็นความหมายทางอารมณ์ก็ได้

ส่วนประกอบทั้ง 3 นี้ ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด เอกลักษณ์ โครงสร้าง และความหมายที่ Lynch กล่าวถึง แท้จริงแล้วสอดคล้องกับส่วนสำคัญของระบบมโนทัศน์ทั้ง 3 ประการ คือ จินตภาพ ระยะทางและขอบเขต และความหมาย ที่กล่าวถึงข้างต้นอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม Lynch ให้ความสำคัญเฉพาะส่วนที่เป็น เอกลักษณ์ (Identity) และ โครงสร้าง (Structure) เท่านั้น ส่วนความหมาย (Meaning) Lynch ไม่ได้ทำการศึกษาอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะเขาเน้นความสำคัญของการจัดระเบียบในสภาพแวดล้อมกายภาพ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ และสามารถทำให้เกิดจินตภาพได้ (Imageability) สิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจน ต้องมีคุณสมบัติทางด้านเอกลักษณ์ และ โครงสร้างเป็นสำคัญ การเกิดจินตภาพหมาย

ความว่ามีารเก็บสะสมข่าวสาร ปรากฏเป็นร่องรอยในความจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข่าวสาร จากสภาพแวดล้อมกายภาพที่มีเอกลักษณ์

วิธีดำเนินการค้นหาจินตภาพ (Image) นั้น Lynch (1960 : 140-159) ได้เลือก ตัวอย่าง 3 เมือง คือ เมือง Boston เมือง Jersey และเมือง Los Angeles โดยมี เหตุผลในการเลือก คือ

- Boston - ตั้งอยู่ใกล้ M.I.T. (Lynch เป็นศาสตราจารย์ประจำที่ M.I.T.) และเมืองมีลักษณะเฉพาะทางกายภาพเนื่องจากเป็น เมืองประวัติศาสตร์ของสหรัฐฯ มีทั้งจุดเด่น-จุดด้อยในเมืองและมี ปัญหาการหลงทางพอสมควร
- Jersey City - ตั้งอยู่ใกล้ M.I.T. เช่นกัน ลักษณะเมืองไม่มี form (formless) ซึ่งทำให้สร้าง Image ได้ต่ำ
- Los Angeles - เป็นเมืองเกิดใหม่ ไม่มีประวัติศาสตร์ยาวนานนัก scale ของ เมืองต่างไปจากเมืองทางตะวันออก ภายในเมืองใช้รูปแบบ grid system

หลังจากได้ตัวอย่างเมืองที่จะใช้ศึกษาแล้ว Lynch ได้ทำการแบ่งพื้นที่ในเมืองเป็น block สี่เหลี่ยม ขนาดประมาณ 4x2.5 กิโลเมตร จากนั้นได้ให้นิสิตทำการสำรวจและเก็บข้อมูลบนพื้นที่เหล่านั้น 2 วิธี คือ

1. นิสิตทำการสัมภาษณ์บุคคล 2 กลุ่ม คือกลุ่มผู้อยู่อาศัยในเมืองทั่วทั้งพื้นที่และกลุ่มนักท่องเที่ยว (visitors and tourists) โดยในการสัมภาษณ์จะให้ผู้ถูกสัมภาษณ์

- เขียนแผนที่ของเมืองอย่างคร่าวๆ (rough sketch) ในทำนองที่จะอธิบายส่วนสำคัญของเมือง แก่คนแปลกหน้าที่มาจากเมืองอื่น ๆ
- บอกรายชื่อองค์ประกอบเมืองที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ภายในจิตของผู้ถูกสัมภาษณ์

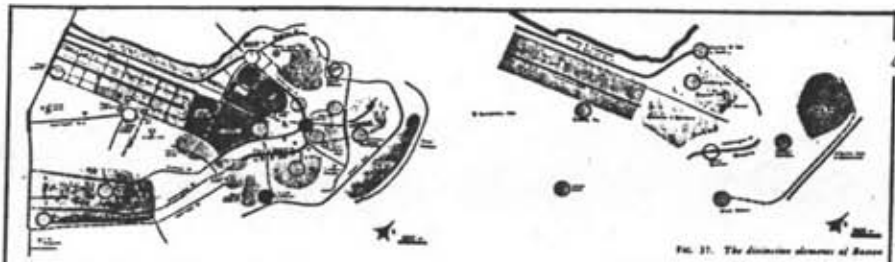

Fig. 35. The Boston image as derived from aerial imagery

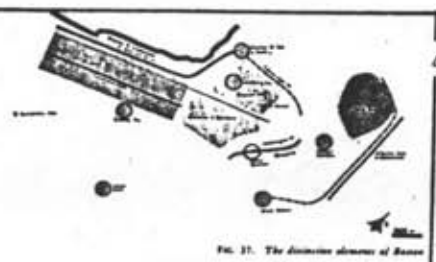

Fig. 37. The distinctive elements of Boston

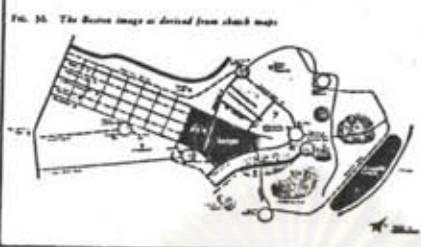

Fig. 36. The Boston image as derived from sketch maps

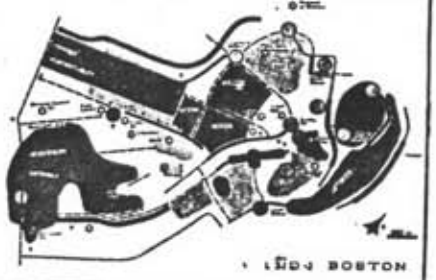

Fig. 38. The visual form of Boston as seen in the field

Fig. 39. The Jersey City image as derived from aerial imagery

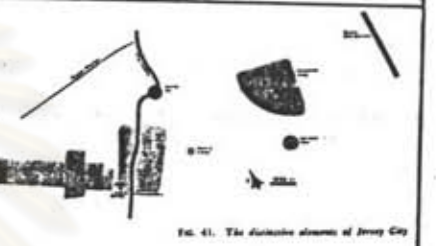

Fig. 41. The distinctive elements of Jersey City

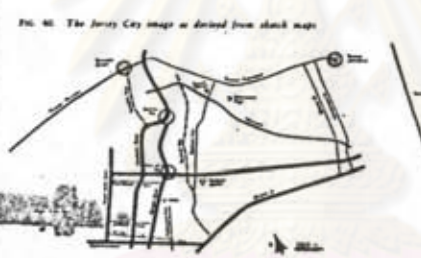

Fig. 40. The Jersey City image as derived from sketch maps

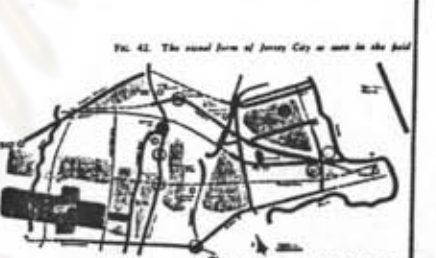

Fig. 42. The visual form of Jersey City as seen in the field

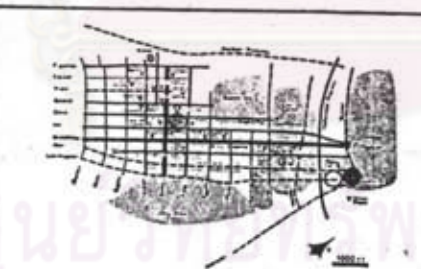

Fig. 43. The Los Angeles image as derived from aerial imagery

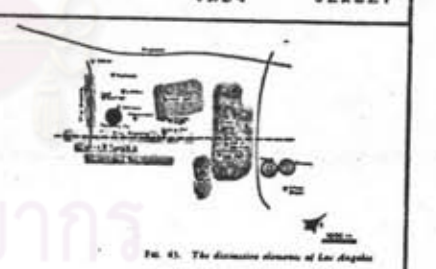

Fig. 45. The distinctive elements of Los Angeles

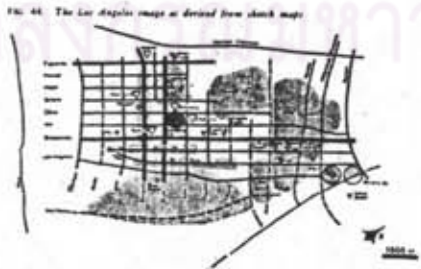

Fig. 44. The Los Angeles image as derived from sketch maps

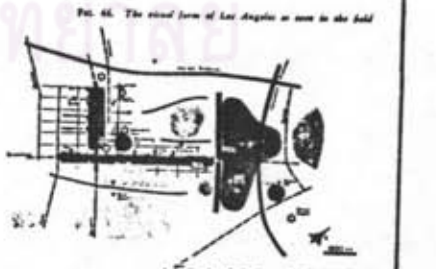

Fig. 46. The visual form of Los Angeles as seen in the field

รูปที่ 2.2 จินตภาพเมือง BOSTON เมือง JERSEY และ เมือง LOS ANGELES ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การเขียนแผนที่ (SKETCH) การแสดงองค์ ประกอบเด่นของเมือง และการเขียนโดยผู้ มีความรู้พื้นฐานด้านจินตภาพของเมือง

รูปที่ 2.2	BOSTON	JERSEY	LOS ANGELES	LEGEND
รูปที่ 2.2	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]
รูปที่ 2.2	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]
รูปที่ 2.2	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]
รูปที่ 2.2	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]	[Symbol]

- อธิบายรายละเอียดของสิ่งที่รับรู้ในการเดินทางจากบ้านสู่ที่ทำงาน
- ให้แสดงตำแหน่งที่ตั้ง คำอธิบาย ตลอดจนความรู้สึกทางอารมณ์ที่อาจมีต่อเอกลักษณ์เฉพาะของเมือง

2. การเดินสำรวจเพื่อทำแผนที่เมืองอย่างมีระบบ โดยทีมงานที่ได้รับการอบรมความรู้เกี่ยวกับ Image มาแล้ว โดยกำหนดให้ทำการสังเกต บันทึกส่วนประกอบต่าง ๆ และตัดสินด้วยความรู้สึกของตนเอง (Subjective Judgment) ได้แก่

- ความชัดเจนในการเห็นและการรับรู้ (Visibility)
- ความแรงและไม่แรงของ Image
- การเชื่อมต่อระหว่าง Elements ต่าง ๆ ของเมือง ทั้งในส่วนดีและไม่ดี
- Image Structure

ผลจากการสำรวจและเก็บข้อมูลดังกล่าว ในแต่ละเมือง Lynch จะได้แผนที่เมือง 4 ลักษณะ คือ

1. แผนที่ที่ได้จากการสัมภาษณ์
2. แผนที่จากการ Sketch
3. แผนที่แสดง Element เด่น ๆ ของเมือง
4. แผนที่โดยผู้มีความรู้พื้นฐานด้าน Image ของเมือง

Lynch ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำผลจากการสำรวจของบุคคลทั้ง 2 กลุ่ม มาตรวจสอบกันเขาพบว่า (Lynch, 1960 : 46-90)

1. วิธีการเขียนแผนที่ น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมในการค้นหาจินตภาพของสภาพแวดล้อมกายภาพของเมืองที่ดีที่สุด
2. มีองค์ประกอบเด่นของเมือง 5 ประเภท ซึ่ง Lynch เสนอว่าเป็นองค์ประกอบหลักของจินตภาพของเมือง (Image Elements) องค์ประกอบเหล่านั้น ได้แก่ เส้นทาง (Paths) เป็นช่องทางที่ผู้ใช้เมืองใช้เป็นประจำ เช่น ถนน

ทางเดิน คลอง ทางรถไฟ ทางรถประจำทาง โดยทั่วไปแล้ว paths จะเป็นองค์ประกอบที่เด่นชัดที่สุดในจินตภาพเมือง เนื่องจากผู้คนจะสามารถสังเกตเห็นและผ่านไปตามบนเส้นทางสามารถจับรูปร่าง form function และความหมายที่สำคัญของสิ่งก่อสร้างริมเส้นทางมาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน แล้วประทับใจในความรู้สึก

เส้นขอบ (Edges) เป็นองค์ประกอบทางยาวที่มองเห็นได้ แต่ไม่ได้ใช้เป็นที่เดินเป็นขอบของ 2 สิ่ง เป็นเส้นกั้นลักษณะทางกายภาพ 2 อย่าง ออกจากกันโดยชัดเจน เช่น ขอบของทะเล-บก ขอบของแม่น้ำ ลำคลอง-พื้นดิน แนวตึกแถว 2 ข้างถนน แนวกำแพง เป็นต้น เส้นขอบ (edges) เป็นองค์ประกอบสำคัญรองจาก paths ที่คนประทับใจ มีความสำคัญในการจัด Image ในสมองของคน

ย่าน (Districts) เป็นส่วนของเมืองที่มีตั้งแต่บริเวณขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ภายในเมือง คนจะรับรู้ว่าเป็นย่าน ต่อเมื่อเข้าสู่ย่านนั้น ๆ แล้ว แต่เข้าไปเมื่อใดไม่ทราบ เพราะขอบของย่านไม่แบ่งแยกชัดเจน หากเมื่อเข้าไปแล้วจะรับรู้ว่าเป็นย่านอะไร เช่น ย่านที่พักอาศัย ย่านพาณิชยกรรม ย่านตลาดสด เป็นต้น หรือการรับรู้ถึง "ย่าน" อีกทางหนึ่งคือ การมองจากที่สูง นอก zone ออกไปแล้ว แต่ไม่ไกลนัก ถ้า path และ edge ไม่เด่นชัด คนจะประทับใจ "ย่าน" มากกว่า หรือ ประทับใจมากเพราะเป็นย่านที่เด่น มีเอกภาพของย่านชัดเจน มีเครื่องสนับสนุน เช่น ความเด่นของ texture การปรากฏซ้ำ ๆ กันของสภาพกายภาพ หรือกิจกรรม

ศูนย์ชุมชน (Nodes) เป็นจุดศูนย์กลางของเส้นทาง เช่น บริเวณสี่แยกหรือชุมทางของสถานีขนส่ง ท่าเรือ บริเวณจัตุรัสหัวมุมถนนซึ่งเป็นสถานที่เกิดกิจกรรมหนาแน่น หลากหลาย ผู้สังเกตสามารถเข้าสู่ศูนย์ชุมชนได้ในการเดินทาง หรือ ศูนย์ชุมชนมีความสัมพันธ์กับเส้นทาง มีความสำคัญและมีจุดเด่นเฉพาะของเมือง หรือ ของย่าน ใช้อ้างอิงถึงได้

ภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks) เป็นจุดที่ใช้อ้างอิงถึงที่ชัดเจนกว่าศูนย์ชุมชน แต่ผู้สังเกตไม่สามารถเข้าสู่ภายในภูมิสัญลักษณ์ได้ หรือ ใช้ประโยชน์ได้เพียงภายนอก ภูมิสัญลักษณ์มี 2 ระดับ คือ

- ระดับเมือง (distance landmark) เป็นภูมิสัญลักษณ์ที่สามารถมองเห็นได้ในระยะไกล ๆ เช่น ภูเขาสูง ยอดตึกไม้สูง ตึกเด่นที่สูงมาก ๆ

ภูมิสัญลักษณ์นี้ช่วยให้คนต่างถิ่น หรือ นักท่องเที่ยวสังเกตเห็นและกำหนด ทิศทางได้

- ระดับท้องถิ่น (local landmark) เป็นภูมิสัญลักษณ์ที่รู้จักเฉพาะคนในละแวก และมองเห็นได้ในระยะใกล้ เช่น ป้ายโฆษณา ต้นไม้บางต้น เสาไฟฟ้า ภูมิสัญลักษณ์ประเภทนี้ ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นใช้เป็นจุดอ้างอิงกันเอง

องค์ประกอบทั้ง 5 ประเภทนี้ ปรากฏในจินตภาพร่วมกันมีความสัมพันธ์ประสานกันเป็นกลุ่มก้อนอย่างซับซ้อน แผนที่ที่ได้จากการสัมภาษณ์และการ sketch ไม่ได้สะท้อนถึงสภาพที่ปรากฏจริง แต่สะท้อนถึงสภาพที่ปรากฏในจินตภาพ ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของระบบมโนทัศน์ที่บุคคลมีอยู่ Lynch สรุปผลว่า สภาพแวดล้อมของเมืองที่มีการจัดระเบียบที่ดีกว่า ทำให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจนกว่า เกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่า เพราะเป็นสภาพแวดล้อมที่อ่านออกได้ (legible) ง่ายกว่า องค์ประกอบทั้ง 5 จึงกลายเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาลักษณะเฉพาะของเมือง เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาถึงในการวางผังเมือง มีประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมกายภาพระหว่างเมืองต่าง ๆ และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาจินตภาพของเมืองต่อมา

นอกจากนี้แล้ว หากภายในสภาพแวดล้อมกายภาพของเมืองหนึ่งๆ ปรากฏองค์ประกอบทั้ง 5 นี้เสมอ ในจินตภาพของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ของเมืองนั้นๆ กล่าวได้ว่า สิ่งนั้น ก่อให้เกิดจินตภาพสาธารณะ (Public Image) หรือ สิ่งที่คนส่วนใหญ่ยึดถืออยู่ในจินตภาพร่วมกัน การศึกษาจินตภาพสาธารณะจะทำให้ทราบว่า พื้นที่ใดหรือย่านใดมีความสำคัญทางกิจกรรมใด ศูนย์ชุมชนใดมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด ภูมิสัญลักษณ์ใดมีคุณค่าเพียงใด ฯลฯ ทั้งนี้เน้นความสำคัญที่ขึ้นอยู่กับการปรากฏร่วมกันมากหรือน้อยในจินตภาพ ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดตำแหน่งกิจกรรมที่เหมาะสม กำหนดเส้นทางระบบขนส่งมวลชน การตัดสินใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมกายภาพที่มีความสำคัญเน้นภูมิสัญลักษณ์ เป็นไปได้ว่าย่านที่ประกอบด้วยอาคารเก่าๆ เป็นถิ่นที่ไม่ดีในทัศนะของคนต่างเมือง แต่สำหรับผู้ที่มีความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมของย่านนั้นๆ อาจเห็นว่าเป็นย่านที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และเห็นสมควรอนุรักษ์อาคารเก่าๆ เหล่านั้นไว้เพราะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม การศึกษาจินตภาพของผู้คุ้นเคยกับย่านนั้น อาจช่วยกำหนดแนวทางในการปรับปรุงได้อย่างเหมาะสม

จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาจินตภาพของ Lynch นี้ จะนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์ได้เป็นส่วนใหญ่ โดยองค์ประกอบหลักทั้ง 5 จะสามารถนำมาเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของเมือง หรือสภาพกายภาพของเมืองที่มีลักษณะเด่น ควรแก่การอนุรักษ์และปรับปรุง การเน้นหรือปรับปรุงภูมิสัญลักษณ์ให้สมกับลักษณะที่เป็นองค์ประกอบแห่งสัญญาณชี้แนะ หรือเพ้นจำแนกแก่บุคคลทั่วไป พร้อมกับการจัดให้มีเส้นทาง เส้นขอบย่าน ศูนย์ชุมชนเพิ่มขึ้น อันจะทำให้จินตภาพสาธารณะ (Public Image) ที่คลุมเครือ ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ไปด้วย

การสำรวจภูมิทัศน์ชุมชน (Worskette 1969 : 46) ในแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผัง การตัดถนน การจัดที่ว่าง (open space) การจัดที่ว่างระหว่างอาคาร บางเมืองอาจจะมีกำแพงเมือง หรือประตูเมืองเก่า เป็นลักษณะพิเศษของแต่ละเมือง (local identity) ในการรักษาลักษณะเฉพาะเหล่านี้ หรือการรักษาความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมืองไว้ จึงต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ

- เส้นขอบฟ้า (Sky Line)
- มุมมองของเมืองและอาคาร
- รูปทรงของอาคารเดิม
- ความกว้างของถนน และทางเท้าเดิม
- ความสัมพันธ์ของที่ว่างใหม่กับที่ว่างเดิม
- ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารใหม่กับอาคารเดิม
- แนวอาคาร (Building Line) หรือระยะถอยร่นของอาคารจากถนน

2) สถาปัตยกรรม เมื่อก้าวถึงการอนุรักษ์สิ่งที่บุคคลทั่วไปจะนึกถึงก็คือ สถาปัตยกรรม เนื่องจากเป็นสิ่งที่มองเห็นได้โดยง่าย และสร้างความประทับใจเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะให้ความสนใจสภาพรอบข้าง แม้ว่าโดยแท้จริงแล้ว สถาปัตยกรรม อันได้แก่ อาคาร สิ่งก่อสร้าง ต่าง ๆ เช่น พระราชวัง โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ทั้งหลายนี้ หากมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีก็จะทำให้สถาปัตยกรรมมองดูด้อยค่าไปได้ สถาปัตยกรรมที่ควรอนุรักษ์จะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (Dobby 1978 : 33-34, Burke 1976 : 129, City Plan Commission Providen 1967 อ้างถึงใน ปรานอม 2530 : 11-12)

- เป็นสิ่งที่สมควรยอมรับว่าเป็นงานศิลปะ เป็นผลงานที่บรรจงสร้างสรรค์ ปรากฏถึงพร้อมด้วยความงาม และคุณลักษณะแห่งตระกูลศิลปะนั้น
- เป็นงานสถาปัตยกรรมที่หายากและแปลกประหลาด จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น
- เป็นตัวเชื่อมต่อแห่งพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม
- เป็นตัวเชื่อมต่อ หรือเป็นตัวอย่างแห่งพัฒนาการด้านเทคนิควิทยา
- เป็นสิ่งที่มีความน่าสนใจทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ กิจการเมืองและการท่องเที่ยว
- เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคล หรือเหตุการณ์สำคัญที่ผู้คนส่วนใหญ่ระลึกถึง

การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรม (ปรานอม 253๒ : 3๐1-312) ได้แบ่งสถาปัตยกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทศาสนสถาน โบราณสถาน และสถานที่ราชการ ประเภทที่สอง คือ อาคารประเภทอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ ได้แก่ ตึกแถว และบ้านพักอาศัย จากนั้นจึงพิจารณาคุณค่าใน 4 ด้าน คือ

- ด้านประวัติศาสตร์ : อายุหรือความเก่าแก่ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์
- ด้านสถาปัตยกรรม : ลักษณะพิเศษ และรูปแบบของความงาม
- ด้านภูมิทัศน์ชุมชน : คุณค่าต่อย่าน และความสำคัญของที่ตั้ง
- ด้านการท่องเที่ยว

สำหรับสถาปัตยกรรมประเภทที่ 2 จะเน้นที่ความสำคัญของการรวมกลุ่ม การเป็นย่านของกลุ่มอาคาร

2.5.2 ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์

แม้ว่าเราจะทราบว่า จะอนุรักษ์อะไรบ้างแล้ว แต่ในทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์นั้น เป็นการยากที่จะกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์ให้แน่นอนลงไปได้ และบางครั้งการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์อย่างเด็ดขาดก็เป็นอันตราย เนื่องจากอาจเป็นการจำกัดความเจริญเติบโตของเมือง และการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชากรในเมือง ในการอนุรักษ์บางแห่งอาจจำเป็น

ต้องทำการอนุรักษ์เมืองทั้งเมือง ซึ่งกินบริเวณกว้างขวางจึงจะประสบผลสำเร็จ แต่ปัญหาที่ตามมาก็คือ จะยุติเขตการอนุรักษ์ลงจุดใด และอย่างไรจึงจะไม่ขัดกับความต่อเนื่องของระบบเมืองเดิม ขณะที่บางครั้งการอนุรักษ์ที่วางในเมือง (Urban Space) ที่สำคัญเพียงแห่งเดียวก็สามารถแทน Image ทั้งเมืองได้ (อำนาจ พิชิตเดช 2528 : 105) ดังนั้นการกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์จึงสมควรมีความยืดหยุ่นเพียงพอ โดยมุ่งเน้นที่การศึกษาลักษณะเฉพาะของเมือง อย่างไรก็ตาม การกำหนดขอบเขตของพื้นที่เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะในด้านของรัฐ ที่จะประกาศเขตควบคุมเพื่อให้สามารถทำการอนุรักษ์พื้นที่ใด ๆ ได้ ข้อควรพิจารณาในการกำหนดเขตอนุรักษ์ในปัจจุบันยังไม่มีมาตรฐานที่แน่นอน ส่วนใหญ่จะพิจารณาจากองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างร่วมกัน (อำนาจ พิชิตเดช 2528 : 107) เช่น

- สถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นขอบเขตของเมือง หรือมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น แม่น้ำ คลองรอบเมือง
- องค์ประกอบที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น บ่อน้ำ ค่าย กำแพงเมือง
- อาคารหรือกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม และ แสดงให้เห็นศิลปกรรม วัฒนธรรมของชาวเมือง เช่น พระราชวัง วัด โบสถ์
- ลักษณะสังคม และความเป็นอยู่ของชาวเมือง ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นได้โดยตลอด จัตุรัสกลางเมือง บ้านพักอาศัย
- มุมมอง (Visual Impact) คือ บริเวณที่มีมุมมองที่ดี หรือเมื่อทำการอนุรักษ์แล้วสามารถก่อให้เกิดมุมมองที่ดีต่อเนื่องได้ สิ่งที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับมุมมอง เช่น ความสูงของโบราณสถาน และอาคารที่อยู่ใกล้เคียง

ยุทธวิธีที่นิยมใช้ในการกำหนดเขตอนุรักษ์ โดยเฉพาะ เมืองเก่าที่ยังคงมีชีวิตอยู่ (Historic Urban Center) ในปัจจุบัน มักจะเริ่มจากการประกาศเขตอนุรักษ์ในใจกลางและบริเวณโดยรอบส่วนหนึ่งของเมืองที่มีคุณค่าสูงสุด มีแนวโน้มที่ผู้คนส่วนใหญ่จะเห็นความสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ส่วนนั้น ๆ ไว้โดยเร่งด่วน เป็นบริเวณแรก เมื่อสามารถดำเนินการอนุรักษ์ได้ผลแล้วจึงค่อย ๆ ประกาศพื้นที่รอบนอก ๆ เพิ่มออกไปเรื่อย ๆ จนสิ้นสุดบริเวณที่สมควรอนุรักษ์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การอนุรักษ์บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ของเราเอง ซึ่งในโอกาสต่อไปอาจมีการประกาศเขตอนุรักษ์ขยายวงกว้างออกไปถึงเขตคลองผดุงกรุงเกษม หรือกว้างขวางกว่านั้นก็ได้ ซึ่งผลสรุปของการศึกษานี้ จะช่วยชี้แนะถึงโอกาสและความเป็นไปได้ของการขยายเขตอนุ

รักษารูปร่างทัศนโกลนทร์ให้กว้างกว่าเขตคลองรอบกรุง หากบริเวณเหล่านี้มีคุณค่าของสิ่งอันควรอนุรักษ์เพียงพอ

2.5.3 หลักสำคัญในการอนุรักษ์ (Principles of Conservation)

ขอบเขตของการอนุรักษ์นั้น กว้างขวางมากดังกล่าวดังนั้นก่อนที่จะกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ จึงควรมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเพิ่มเติม ดังนี้ (Worskett 1969 : 42-56 อ้างถึงใน ปราณอม 2530 : 18-20 และอำนาจ 2528 : 105-107)

- 1) การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection)
- 2) การจำกัดการเปลี่ยนแปลง และการขยายตัว (Restriction and Expansion)
- 3) การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ (Efficient Use and Economic Viability)
- 4) ชั้นตอนในการลงทุน (Priorities for Investment)
- 5) การประชาสัมพันธ์ (Public Relation)

1) การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection) ในทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์แล้ว เป็นการยากที่จะรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้คงสภาพเดิม เพราะบางครั้งตัวแปรอื่น ๆ เช่น วัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้าง การพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง ฯลฯ ก็มีผลและอิทธิพลต่อเมืองมาก การอนุรักษ์จึงต้องเปิดโอกาสให้มีความเปลี่ยนแปลงบ้าง แล้วเลือกทางที่ดีที่สุดว่า ส่วนใดควรเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลงในแนวใด และส่วนใดที่ควรรักษาไว้ในการคัดเลือกเพื่อการอนุรักษ์นี้ จึงต้องมีการประเมินค่า เพื่อกำหนดลักษณะและความสำคัญของอาคาร หรือพื้นที่ที่จะอนุรักษ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานที่ยากที่สุดงานหนึ่ง เนื่องจากการประเมินค่าทางด้านสุนทรียภาพ ไม่สามารถทำได้ชัดเจนเช่นเดียวกับการประเมินค่าด้านเศรษฐกิจ

2) การจำกัดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัว (Restriction and Expansion) การอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงการพัฒนาควบคู่ไปด้วย จึงจะได้ผลในทางปฏิบัติ มิฉะนั้นเมืองนั้นจะกลายเป็นเมืองที่หยุดนิ่ง ไม่มีการพัฒนา ดังนั้นหากมีการอนุรักษ์ส่วนหนึ่งส่วนใดของเมือง อีกส่วนหนึ่งต้องปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยสมดุลย์กัน เช่น เพื่อให้ข้อเสนอในการรักษาระดับความสูง

เดิมของอาคารในเขตศูนย์กลางเมืองได้ผล จะต้องอนุญาตให้มีการสร้างอาคารสูงขึ้นในเขตอื่นๆ ของเมืองได้ หรือกรณีที่จำนวนรถบนถนนสายอนุรักษ์เพิ่มขึ้นถึงขีดสุดแล้ว จะต้องทำการขยายถนนสายใหม่รองรับการจราจรที่เพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันปัญหาการจราจร

3) การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ

(Efficient Use and Economic Viability) การอนุรักษ์ที่ดีควรประสานการใช้งานอาคารอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ นั่นคือ อาคารที่มีการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องไม่เพียงแต่มีการใช้สอยอย่างสะดวกสบายเท่านั้น หากต้องมีค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม (Reasonable Cost) ต้องไม่สิ้นเปลืองค่าดูแลรักษาเกินไป และตำแหน่งที่ตั้งของอาคารต้องเหมาะสมกับการใช้งาน และสามารถใช้งานได้เสมอด้วย

4) ขั้นตอนในการลงทุน (Priorities for Investment) สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้การอนุรักษ์ประสบความสำเร็จ คือ การเลือกบริเวณอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับงบประมาณที่มีอยู่ หน่วยงานส่วนท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้วางแผนการลงทุน และการใช้กำลังคนให้สอดคล้องกับภาคเอกชน รวมทั้งเป็นผู้ลงทุนในด้านสภาพแวดล้อม ขณะที่เอกชนเป็นผู้ดูแลเรื่องการตัดแปลงอาคาร การบำรุงรักษาและซ่อมแซม

5) การประชาสัมพันธ์ (Public Relation) ความร่วมมือของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จ และควรที่ประชาชนจะได้รับการแจ้งข่าวสารก่อนที่จะมีประกาศอนุรักษ์ อธิบายถึงความสำคัญ และความจำเป็นในการอนุรักษ์ คุณค่าทางสถาปัตยกรรม และกิจกรรมที่จะทำต่อไป เพื่อให้พวกเขามีความพอใจ และมีความห่วงแหนในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของตน

2.5.4 แนวทางในการอนุรักษ์

การอนุรักษ์โดยทั่วไป จะมีการกำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ คือ

(Worskett 1969 : 46)

1) กำหนดบริเวณที่จะอนุรักษ์ ขอบเขตของพื้นที่ และสำรวจอาคารหรือสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดระดับความสำคัญของการอนุรักษ์ และกำหนด

บริเวณที่ห้ามหรือไม่ห้ามให้มีการเปลี่ยนแปลงต่อไป

2) กำหนดแนวทางและข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง (Discipline of Change)

3 แนวทาง คือ

ก) กำหนดนโยบาย เรื่องความสูงของอาคาร (Building Height Policy) โดยคำนึงถึง เส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง เช่น เมืองเก่าในเมืองไทยโดยทั่วไป มักมียอดโบสถ์ หรือเจดีย์ปรากฏ รายล้อมด้วยที่ปกอาศัยเป็นแนวเส้นขอบฟ้าของเมือง ดังนั้นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่จะต้องพยายามรักษา Scale และเส้นขอบฟ้าเดิมของเมืองไว้

ข) กำหนดแนวทางในการออกแบบและลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของอาคารที่จะสร้างใหม่ในบริเวณอนุรักษ์ (Design Discipline) โดยคำนึงถึงคุณค่าของมุมมอง (Visual Quality) ของเมือง โดยนำเอาลักษณะเฉพาะของเมืองเดิม เป็นหลักในการวางเกณฑ์

ค) กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape Discipline) ในแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผัง การตัดถนน การจัดที่โล่ง (Open space) การจัดที่ว่างระหว่างอาคาร บางเมืองอาจมีกำแพงเมือง หรือ ประตูเมืองเก่าเป็นลักษณะพิเศษของเมือง แนวทางในการออกแบบหรือพัฒนาจะต้องอนุรักษ์ทั้งทางด้านกายภาพและคุณภาพของมุมมอง เพื่อให้เกิดความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมือง

2.5.5 มาตรการในการอนุรักษ์

ในการที่จะให้การอนุรักษ์เป็นไปโดยมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายสามารถดำรงไว้ซึ่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรมพร้อมๆ กับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และความเจริญของบ้านเมืองจะต้องมีการวางแผนในการทำงานโดยละเอียดรอบคอบ นอกจากนี้ ยังต้องมีมาตรการสนับสนุนการดำเนินการ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จ ดังนี้คือ

1) มาตรการการจัดการและทางกฎหมาย กระทำได้ด้วยความร่วมมือโดยตรงจากภาครัฐบาล ในการจัดการและการบริหารองค์การของการจัดการ การกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นไปได้ ส่วนด้านกฎหมายทำการจดทะเบียน ทำรายละเอียดเกี่ยวกับอาคารและพื้นที่ทาง

ประวัติศาสตร์ เพื่อคุ้มครองและจัดระเบียบในการซ่อมแซมและต่อเติมอาคารที่มีคุณค่า และจัดลำดับความสำคัญของอาคารเหล่านั้น คือ

- ก) อาคารอนุรักษ์อย่างเด็ดขาด ห้ามต่อเติมใด ๆ ทั้งสิ้น
- ข) อาคารที่ให้มีการเปลี่ยนแปลงได้มากหรือน้อย ตามลำดับความสำคัญ โดยการกำหนดข้อจำกัด เพื่อการเปลี่ยนแปลงไว้เป็นแนวทาง

2) มาตรการทางการเงิน นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์บรรลุเป้าหมาย กระทำได้ด้วยความร่วมมือ ทั้งจากภาครัฐบาลและเอกชน เช่น

- ก) ความช่วยเหลือด้านการเงินจากรัฐบาลในการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารอนุรักษ์
- ข) การสนับสนุนด้านเงินทุนจากภาคเอกชน
- ค) หาเงินทุนหมุนเวียน สำหรับใช้ในกิจการซ่อมแซม และรักษาอาคาร หรือจากดอกเบี้ยที่ได้รับเงินทุน จากรัฐและภาคเอกชน
- ง) รัฐอาจซื้ออาคารจากเอกชน โดยให้ค่าชดเชยตามสภาพอาคาร เพื่อทำการอนุรักษ์และปรับปรุงได้อย่างสะดวก
- จ) กำหนดโทษและค่าปรับ เมื่อมีการทำลายหรือถอนอาคารอนุรักษ์ ก่อนได้รับอนุญาต เงินค่าปรับนำเข้าสู่สมทบกองทุนอนุรักษ์

สำหรับในบทต่อไป จะนำเสนอพัฒนาการของพื้นที่ เนื่องจากพัฒนาการที่ยาวนานกว่า 200 ปีของกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทิ้งร่องรอยอารยธรรม วัฒนธรรมในยุคต่างๆ ไว้ซ้ำซ้อนกันทั่วทั้งพื้นที่ เพื่อจะทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งถึงลักษณะเฉพาะและรูปลักษณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ จึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาส่วนนี้เป็นพิเศษ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย